ਵਧਾਈਆਂ ! ਲੱਖ ਲੱਖ ਵਧਾਈਆਂ !

੧ ਓ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨ ਛੋਡੈ ਸਾਧਨ ਨਾਮਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਣੀਆ ॥
[ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਪੂ: ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧

ਭਾਈ ਬੰਡਾ ਜੀਉ

—ਲਿਖਤ—

ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾਕਟਰ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਅਵਤਾਰ ਪੁਰਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਜੋ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਸੰਮਤ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ੫੦੩
੨ ਨਵੰਬਰ ੧੯੭੧ ਈ: ਮੁ: ੧੭ ਕੱਤਕ ੨੦੨੮ ਬਿ:
ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੈ, ਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ।

ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਗੁਰਪੁਰਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦਿਲੀ ਵਧਾਈਆਂ ਸਹਿਤ,

ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ: ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
੨੦ ਏ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਵਲੋਂ ੧੦੦ ਕਾਪੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਭੇਟਾ

ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
[ਜਿਲਦ ੭੩ ਅੰਕ ੧]
੨੮ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੭੧ ਦੇ ਪਰਚੇ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਲੇਖ

Printed by Sardarni Lajwant Kaur
at the Wazir-i-Hind Press, situated at Hall Bazar,
Amritsar and published by Gyani Mahan Singh Editer
Khalsa Samachar, Amritsar, for Bhai Vir Singh
Sahitya Sadan New Delhi.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਜੀਓ।

ਸਵੇਰਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ,ਸਮੁੰਦਰ ਵਲੋਂ ਠੰਢੀ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਝੰਡਾ ਅੱਖਾਂ ਨੂਟੀ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਸਾਹ ਬੀ ਧੀਮੇ ਤੇ ਬੱਝਵੇਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ 'ਉਫ਼' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆ ਕੇ ਨੈਣ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਇਧਰ ਉਧਰ ਤੱਕਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਸਣ ਟਿਕਾ ਕੇ ਨੈਣ ਬੰਦ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸਾਹ ਲੰਮਾ ਕਰਕੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਛ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਤੇ ਫੇਰ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਸਾਹ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਾ ਹੈ, ਐਉਂ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਫੇਰ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਫੇਰ 'ਉਫ਼' ਜਿਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਕਰਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਖੋਹਲਕੇ ਚੁਫੇਰੇ ਤੱਕਦਾ, ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬੀਤਿਆ। ਸੂਰਜ ਉੱਚਾ ਹੋ ਆਇਆ, ਝੰਡਾ ਉੱਠਿਆ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਬੂਹਾ ਖੜਕਿਆ, ਝੰਡੇ ਖੋਹਲਿਆ। ਇਕ ਜੁਆਨ ਗੱਭਰੂ ਸੁਹਣੀ ਨੁਹਾਰ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੁਹਣੱਪਣ ਵਾਲਾ, ਕੱਪੜੇ ਬੀ ਜ਼ਰਾ ਸੁਥਰੇ ਤੇ ਵਧੀਆ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ, ਅੰਦਰ ਆਇਆ।

ਝੰਡਾ—ਆਉ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ ! ਜੀਉ ਆਏ, ਸਦਕੇ ਆਏ!

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਕਹੁ ਸੱਜਣਾਂ, ਕਿਵੇਂ ਬੀਤ ਰਹੀ ਹੈ ?

ਝੰਡਾ—ਚੰਗੀ ! ਜਗਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਨੇਹੁੰ ਤੇ ਨੇਹੁੰ ਦੀ ਪੀੜ ਹੈ, ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਵੇ ਸਾਡੀ ਇਹ ਪੀੜ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾਂ ਤਾਂ ਪੀੜ ਹੀ ਜੀਵੇ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਨੇ, ਲੋਚਾ ਲੱਗੀ ਰਹੇ, ਲੋਚਾ ਨਾਲ ਜਗਜਾਸੂ ਤਾਂ ਹਾਂ ਹੀ ਨਾ।

ਝੰਡਾ—ਤਰਲਾ ਤਾਂ ਬਣਿਆਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਨਾ,ਜੇ ਲੋਚਾ ਅੰਦਰ

ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤਰਲਾ ਬੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਜਗਤ-ਜੀਵਾਂ ਵਾਂਗੂ ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਿਚ ਆਪਾ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਵ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋਕੇ ਦਸੋ ਦਿਸ਼ਾ ਧਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਅੰਦਰ ਲੋਚਾ ਲੱਗੀ ਰਹੇ, ਤਰਲਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ, ਤਦ ਐਤਨਾਂ ਤਾਂ ਦਿੱਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਹ ਮੈਂ ਹਾਂ ਤਰਲੇ ਲੈਣਹਾਰ ਤੇ ਆਹ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੇ ਤ੍ਰੰਗ ਹਨ ਜੋ ਭਜਾਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੱਸ ਸੱਜਣਾਂ! ਤੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਹੈ ਨੇੜੇ? ਅਪਣੇ ਤਰਲੇ ਨਾਲ ਗੁਆਚ ਜਾਣੋਂ ਤਾਂ ਬਚੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸੋਝੀ ਨਹੀਓਂ ਪੈਂਦੀ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ (ਮੁਸਕ੍ਰਾਕੇ)—ਸਮਾਂ ਪੁੱਗਾ ਖੜਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਭਾਸਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਦਿਲ ਸ਼ਾਹਦੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ; ਹੁਣ ਹੋਰ ਬੀ ਲੱਛਣ ਆਣ ਢੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਬਰਖਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੁੱਸੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੁਣ ਬਨਾਵਟੀ ਸਾਧ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਸੱਚੇ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਏਹ ਲੱਛਣ ਹਨ।

ਝੰਡਾ—ਹੱਛਾ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ, ਹੈਂ?

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਹਾਂ, ਉਹੋ ਗੱਲ, ਮੰਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੋ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਸ਼ਾਕਤਕ ਜੋਗੀ ਦਾ ਫੜ ਹੋਰ ਟੁਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੰਤ੍ਰੀ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਸਿਆਣਾ ਹੈ; ਪਰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਈਆਂ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਮੱਤ ਮਾਰ ਛੋੜ-ਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਦੀ ਨਾਰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਧ ਹੈ, ਜੋਗੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮਤ ਧਾਰਨ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਆਹ ਦੀ ਚੂੰਢੀ ਨਾਲ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੰਤ੍ਰੀ ਵੀ ਮਗਰ ਲੱਗ ਟੁਰਿਆ ਹੈ, ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਬੀ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਰਾਜਾ ਜੀ ਤੇ ਕੁਛ ਪੁੰਹਦਾ ਪਾਂਹਦਾ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਜਦ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਨਾਟਕੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵੰਤ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦੀ ਕਾਈ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਖਾਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਬੀ ਝਾੜਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਉਂ ਜਨਮ

ਬਿਰਥਾ ਗੁਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਟੁਰੋ, ਚੇਟਕੀ ਫਕੀਰਾਂ ਤੇ ਲੋਭੀ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਓਹ ਮਾਇਆ ਜਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਤੇ! ਰੱਬੀ ਰੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਤੋਂ ਮਾਂਗਵੇਂ ਖੰਭ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੰਤ੍ਰੀ ਮੰਨ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤ੍ਰਿਯਾਜਾਲ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਫਸਦਾ ਹੈ। ਪਿਆਰੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਜੀ! ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੈ, ਮਿੱਤ੍ਰ ਬੀ ਤਕੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕਦੇ ਪੁੱਠੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰਨੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਜਿਹਾ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਝੰਡਾ—ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਨੇ, ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਨਿਰੋਲ ਢੂੰਡਾਊ ਹੋਣਾ, ਆਪੇ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਕਰਨਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਇਹ ਸੋਧ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਹੀ ਬੱਝਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾ ਦੇ ਬੱਧੇ ਲੋਕੀਂ ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਰਤਾ ਕੁ ਬੀ ਮੁਰਾਦ ਪੁਗਦੀ ਦਾ ਭਰਮ ਪਵੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਢਹਿ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਸੋਧ ਤੋਂ ਨਾ ਉੱਕੇ? ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਰਾਲਬਧ ਤੇ ਛੱਡੇ, ਮਨ ਨੂੰ ਨੱਥਕੇ ਟੁਰੇ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ? ਬੜਾ ਔਖਾ ਰਾਹ ਹੈ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਔਖੀ ਘਾਟੀ ਹੈ। ਸਾਧ ਫ਼ਕੀਰ ਭੀ ਹੁਣ ਜੋ ਆਮ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਹਨ। ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਦਾਵੇ ਬੰਨ੍ਹਕੇ, ਅਨੇਕ ਜਾਲ ਤਾਣਕੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਫਸਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਰਾਮ ਤੇ ਸੁਖ ਦੇ ਰਸਤੇ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੌਣ ਹੋਵੇ ਜੋ ਆਤਮਾ ਦਾ ਜਾਣੂੰ ਹੋ ਕੇ ਬੇਲੋੜ ਹੋਵੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ, ਤੇ ਫੇਰ ਲੋੜ ਰੱਖੇ ਅਸਾਂ ਮੂਰਖਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਦੀ, ਆਏ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਾ ਦੇਵੇ।

ਝੰਡਾ—ਸੱਜਣਾਂ! ਸੱਚ ਦੇ ਪਰਖਣ ਵਾਲੇ ਥੋੜੇ, ਸੱਚ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਥੋੜੇ, ਸੱਚ ਨੰਗਾ ਨਿਧੜਕ ਤੇ ਖੁਰਦੋਰ

ਕਿਸ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ? ਸੱਚ ਜਾਣੋਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਫਿਰਕੇ ਤੱਕਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਭੀੜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਗਰ ਹਨ ਉੱਥੇ ਬਨਾਉਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਾਹਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਂਡ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਕ ਤੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਢੂੰਡਾਊ ਬੇਲੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਸ ਰੱਖੀਦੀ ਹੈ, 'ਦਿਆਲ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਦੇਵੇਗਾ'।

ਇੰਦਰ ਸੈਨ–ਭਾਈ! ਜੋ ਜੋ ਕੁਛ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤੇ ਫੇਰ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤੇ ਉਸ ਪੁਰ ਟੁਰੀਏ ਤਾਂ ਆਪਾ ਗੁਆਚਣੋਂ ਤਾਂ ਬਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਹੀ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ, ਬੰਦਾ ਡੁਬਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਪੜ੍ਹ ਗੁੜ੍ਹ, ਸਮਝ ਬੁੱਝ ਕੇ ਫੇਰ ਮਨ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਉੱਠ ਭੱਜਣਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਹੋਕੇ ਬੈਲ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਰੱਸੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਈ ਹੈ।

ਝੰਡਾ—ਸੱਚ ਹੈ, ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਹੈ ਮਨ ਨੂੰ ਤੱਕਣਾ, ਫੇਰ ਮਨ ਨੂੰ ਵਰਜਣਾ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹ ਥੰਮ੍ਹਕੇ ਰੱਖਣਾ ਤੇ ਜੋ ਸਮਝ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਐਉਂ ਨੱਕ ਦੀ ਸੇਧੇ ਟੁਰਿਆ ਚੱਲੇ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਸੱਚ ਹੈ, ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਜੀਵ ਦਾ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨੇ ਦਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਭਰਥਰੀ ਨੇ ਸਿੰਗ ਪੂਛ ਬਿਨਾਂ ਆਦਮੀ ਬੀ ਇਕ ਪਸ਼ੂ ਹੀ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਕਰੀਏ ਬੀ ਕੀਹ ਭੁੱਖ ਤ੍ਰੇਹ ਆਦਿ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਅੰਦਰੋਂ ਪੁੰਗਰਦੀ ਹੈ, ਸਾਧ ਫਕੀਰ ਪਸ਼ੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਪਸ਼ੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੇ ਕੀਲ ਰੱਖੇ ਹਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਲੋਹੜਾ ਇਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਹਿਬਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਗੂ ਪਹਿਲੋਂ ਪਸ਼ੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜਨਾ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਲਦੇ। ਪਸ਼ੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸੋਧਣਾ

ਹੈ ਕਠਨ,ਖਰਾ ਕਠਨ। ਮਨੁੱਖ ਬੇ ਧਿਆਨੇ ਪਸ਼ੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਟੁਰਦਾ ਹੈ ।ਆਪ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਕਦੇ ਖਿਆਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕੁਛ ਫਿਕਰ ਪਵੇ । ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਮਨੁੱਖਤਾਈ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਜੋਖਣਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਜੋਖੇ ਪੂਰਾ ਜੋਖੇ ਤੇ ਜੋਖ ਕੇ ਜਾਚੀ ਹੋਈ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਵੇ, ਫੇਰ ਵੇਖੇ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਪੁਣਾ ਕੀ ਹੈ, ਭਾਈ ! ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਟੁਰੇ ।

ਝੰਡਾ—ਸੱਚ, ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕਰਮ ਸੰਵਰੇ, ਫੇਰ ਬੰਦਾ ਆਤਮ ਸੋਝੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਵੇ ।ਕੁਸੰਗ ਬੁਰਾ, ਰਬ ਕੁਸੰਗ ਤੋਂ ਬਚਾਵੇ, ਇਹੋ ਡਾਢਾ ਦੁਖ ਹੈ । ਹਾਂ ਸੱਚੀ, ਇਕ ਗਲ ਕੰਨੇ ਪਈ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ । ਲੋਕੀ ਘਾਬਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰੇ ਪਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਜਾਂਦਾ । ਕਈ ਭਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਥਾਈਂ ਤਾਂ ਜਦ ਜਾ ਖੜੋਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਮਗਰੋਂ ਚਉਂਕਾ ਫੇਰਦੇ ਹਨ* ।

ਇੰਦਰਸੈਣ ਮੁਸਕ੍ਰਾਇਆ ਤੇ ਫੇਰ ਅਕਾਸ਼ ਵਲ ਤੱਕਕੇ ਬੋਲਿਆ—ਹਾਂ,ਸੁ ਣਿਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੀ ਹੈ, ਸੰਤ ਉਹੋ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਨੂਰਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕੁਫਰਗੜ੍ਹ ਤੋੜਿਆ ਹੈ ।

ਝੰਡਾ—ਹਛਾ ! ...ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤਾਂ ਡਾਢੀ ਸੁਹਣੀ ਹੈ !

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਦੇਖੋ ! ਉਡੀਕੋ ! ਗ਼ੈਬ ਦੇ ਪਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਈਂ ਜਾਣੇ ਕੀ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿਹੜੀ ਵਸਤੂ ਉਥੇ ਹੈ, ਜੇ ਪਰਾਰਬਧ ਹੈ ਤਾਂ ਦਾਤੇ ਦਾ ਹੱਥ ਗ਼ੈਬ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਝੰਡਾ ਆਪਣੇ ਆਹਰੇ ਲਗ ਪਿਆ ।

੨.

ਮਰਦਾਨਾ—ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਡਾਢੇ ਕਰੜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਹਾਂ,

*ਜ ਨਮ ਸਾਖੀ ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਾਣ ਲੋਕ 'ਨਾਨਕ ਤਪਾ' ਕਰਕੇ ਵੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਝੰਡਾ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਉ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤ ! ਧੰਨ ਭਾਗ ਮੇਰੇ ! ਮੈਨੂੰ ਐਸੇ ਉੱਚੇ ਨੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਮੂੰਹ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰਾਂ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਲਭਦਿਆਂ ਆਹ ਦਿਨ ਆ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਹੁਣ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭਾਲ ਲਿਆ ਹੈਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਘੱਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ! ਸਚਮੁਚ ਧੰਨ ਭਾਗ !!

ਪਰ (ਸਿਰ ਫੇਰਕੇ) ਸੱਜਣ ਜੀ ! ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਸਮਾਂ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਹੈ,ਧਰਮ ਦੇ ਤ੍ਰੈ ਪੈਰ ਖਿਸਕ ਚੁਕੇ ਹਨ,ਚੌਥੇ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਬੀ ਖਿਸਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਲੱਭਦੇ ਹਨ ਅਪਣੇ ਸੁਖਾਂ ਤੇ ਨਾਮਣਿਆਂ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਗਰ ਲਾਕੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਯਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਧਾਗੇ ਤਵੀਤ, ਤੰਤ੍ਰ, ਮੰਤ੍ਰ, ਜਾਦੂ, ਟੂਣੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਉਪਾਸਕ, ਨਾਟਕਾਂ ਚੇਟਕਾਂ ਵਾਲੇ; ਜਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਿਆਂ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ, ਸਗਵੀਂ ਹੋਰ ਚੰਬੜਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ ਜੀ ਸੱਚ ਹੈ ! ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਬੱਧਾ ਜੀਵ ਅਗੇ ਹੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਡੁਬਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਤੋਂ ਜਪ ਤਪ ਜੋਗ ਸਾਧਨ ਕਰਨੇ ਤਾਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਹੀ ਜਪਾਂ, ਤਪਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀ ਨਾ, ਬਣਿਆਂ ਕੀ? ਸੋ ਸੱਜਣ ਜੀ ! ਅਕਸਰ ਵੇਰ ਤਾਂ ਦੰਭ, ਭੇਖ ਤੇ ਆਪਾ ਪਾਲਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਰੱਤਾ, ਅਚਾਹ, ਬੇਪਰਵਾਹ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ। ਲੱਭਦਾ ਭੀ ਕੀਕੂੰ ? ਸਾਡੇ ਮਨ ਜੋ ਮੈਲੇ ਹੋਏ, ਸਾਡੀ ਢੂੰਡ ਹੀ ਕਸਰਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਅਚਾਹ ਜਜੋਤੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਤਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਭਾਵੇ ਨਾ। ਖਬਰੇ ਕੋਈ ਤ੍ਰੁੱਠ ਪਿਆ ਤੇ ਆਪੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਜੋਤੀ ਸਰੂਪ। ਧੰਨਭਾਗ ! ਤੁਸਾਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਅੱਗ ਨਾਲ ਹੱਥ ਸਿਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਲਿਸ਼ਕਾਰ ਤੋਂ

ਸੰਕੋਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਖਿਮਾਂ, ਖਿਮਾਂ, ਸੰਤ ਜੀ ! ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਜੀ ! ਮੈਂ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਮੰਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹਡਬੀਤੀਆਂ ਤੇ ਜਗ ਵਰਤਾਰਾ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ ।

ਮਰਦਾਨਾ—ਸੱਜਣਾਂ ! ਸੱਚ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗਿਲਾ ? ਸੱਚ ਸੱਚ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅੰਧਕਾਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਸੂਰਜ ਕਿਉਂ ਉਪਾਉਂਦਾ ? ਸੱਚ ਦੀ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਯੋਤੀ ਵਿਚ ਧਰਕੇ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਘੱਲਿਆ ਹੈ ਨਾ, ਜੋ ਜਗਤ ਨੂੰ ਘਰ ਘਰ ਦਰ ਦਰ ਫਿਰ ਕੇ ਤਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵੇਖ, ਮਿਤਰਾ ! ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਰਮਜ਼ ਬੁਝਾਵਾਂ ਇਸ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਤਰੇ ਨੂਰ ਦੀ।ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਢੂੰਡਾਊ ਮੁੱਦਤਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਹਨ, ਕੋਈ ਤਪ, ਕੋਈ ਗਿਆਨ, ਕੋਈ ਧਿਆਨ, ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਓਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਇਲਾਹੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਜੀਵਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਦਾਤਾ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ ਜਗਜਾਸੂਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਖੋਜਕੇ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਖਿਲਾਰੀ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਅਟਕ ਭਟਕ ਰਹੀਆਂ ਨਰਦਾਂ ਨੂੰ ਚਾਤੁਰੀ ਨਾਲ ਪੁਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਤੇ ਜਿਸ ਜਿਸ ਨਿਸਚੇ ਵਿਚ ਜੋ ਕੋਈ ਹੈ ਉਥੋਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ, ਭੁੱਲਾਂ ਸੋਧ ਕੇ ਆਪਣੀ ਛੁਹ ਲਾਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਖਸੋ ਇਹ ਚਾਕਰ ਜੁ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਂ ਹੀ ਜਾਤ ਦਾ ਜਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਿਰਾਸੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਣੇ ਹੀ ਹੋਏ, ਪਰ ਮਿੱਤਰਾ ! ਮੈਂ ਇਸ ਨੂਰ ਤੋਂ ਸੱਚ ਸਿਖਜਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਸੱਚ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ । ਸੱਚੋ ਸੱਚ, 'ਸਚ

ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ' ਇਹ ਜਗੋਤਿ ਨਿਰੰਜਨੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਸੋਹਿਲੇ ਹੁਣ ਸੱਚ ਦੇ ਦਾਰੂ ਨਾਲ ਸੁਧਾ ਸੋਨਾ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਝੰਡਾ—ਠੀਕ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਰਸਨਾ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਸੁਣਕੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੱਚ ਦੀ ਚਸ ਬਿਨਾਂ ਬਾਣੀ ਮਧੁਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਮੈਂ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ, ਉਦਾਸ ਨਾ ਨਾ ਹੋਸੋ ?

ਮਰਦਾਨਾ–ਜੀਉ ਸਦਕੇ ਪੁੱਛੋ !

ਝੰਡਾ–ਜਿਧਰੋਂ ਆਏ ਹੋ, ਓਧਰ ਇਕ ਭਾਰਾ ਕੁਫ਼ਰ ਗੜ੍ਹ ਸੀ–ਨੂਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੱਦੀ–ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਤੋੜਿਆ ਹੈ ? ਸੋਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਪੱਕੀ ਗੱਲ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ, ਤੁਸੀਂ ਦੇਸਾਂ ਪਰਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਗਾਹੁੰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹੋ, ਕੋਈ ਸੋਝੀ ਹੋਵੇ ਨੇ ? ਕੋਈ ਕਨਸੋ ਕੰਨੀ ਪਈ ਹੋਵੇ ਨੇ ?

ਮਰਦਾਨਾ (ਕੁਛ ਰੰਗ ਬਦਲ ਕੇ)–ਮਿੱਤਰਾ ! ਸੋ ਕਨਸੋ ਕਾਹਦੀ ! ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਤੇ ਹੱਡ ਵਰਤੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਝੰਡਾ—ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਤੇ ਹੱਡ-ਵਰਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਜੋ ਪਤੀਆ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਹੋਰਵੇਂ ਨਹੀਂ ਬੱਝਦਾ, ਧੰਨ ਭਾਗ ! ਕੁਛ ਸੁਣਾਓ ਨਾ।

ਮਰਦਾਨਾ–ਉਹ ਕੁਫ਼ਰ ਗੜ੍ਹ ਇਸੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਤੋੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਅਵਗੁਣਿਆਰ, ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਹੀ ਉਸ ਜਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਫਸਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਨਿਕਾਰੀ ਚਿੜੀ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸ ਲਈ ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਉਸ ਕੁਫ਼ਰ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਬੰਦ ਨਿਵਾਰਨਹਾਰ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮੇਰੇ ਗਲੇ ਦੀ ਸਿਲਕ ਕੱਟੀ, ਸਗੋਂ ਨੂਰਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੰਦ ਵਿਚ ਪਏ ਸਾਰੇ ਬੰਦੀਗਨ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਨੂਰਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬੀ ਅੰਧਕਾਰ ਦੇ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਕੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਤੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਲੜ ਲਾ ਕੇ ਐਸਾ ਆਤਮ ਬਲ ਤੇ ਪਰਤਾਪ ਬਖਸ਼ਿਆ ਕਿ ਸੰਗਤ ਉਸ ਦੇ ਲੜ ਲਾਈ। ਨੂਰਸ਼ਾਹ ਹੁਣ ਨੂਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਨੂਰ ਉਸ ਤੋਂ ਝਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਗਤ ਰੋਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਝੰਡਾ–ਤੁਸੀਂ–ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਨੂਰ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤੁਸੀਂ– ਨੂਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਜਾ ਫਸੇ ?

ਮਰਦਾਨਾ–ਮੈਂ ਪਿਛੋਂ ਤਪਹੀਣਾ ਹਾਂ, ਜਾਤ ਮੇਰੀ ਨੀਵੀਂ ਹੈ, ਸੁਹਬਤ ਬੀ ਪਹਿਲੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਦਾ ਤਾਣ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਤਾਣ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਉਂਗਲ ਫੜੀ, ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ 'ਤਾ ਨਾ ਰੀ ਰੀ' ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਆਪਣਾ ਸਾਥੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਝੂਠੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕੁਸ਼ਾਂ-ਮਤਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਨਿਤਾਣਾਂ ਬੋਟ ਹਾਂ, ਦਾਤੇ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਨਾਲ ਉਡਦਾ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਨਿਤਾਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਅਕਾਰਣ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪਣੇ ਤਾਣ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਉਬਾਰਦਾ ਹੈ। ਸਜਣਾ! ਮੈਨੂੰ ਰਾਗ ਦਾ ਠਰਕ ਬਾਹਲਾ ਹੈ, ਭੁੱਖ ਦੇ ਹੋਟੇ ਮੈਂ ਥੱਕਾ ਮਾਂਦਾ ਨੂਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਜਾ ਖੜੋਤਾ, ਉਸ ਇਕ ਅਚਰਜ ਰੰਗ ਦੀ ਰਾਗ ਦੀ ਗਵਾਈ ਤੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨ ਵਜੰਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ 'ਰਾਗ-ਮਸਤ' ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ 'ਕੀਰਤਨ-ਮਸਤ' ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਅਡੋਲ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਭੁੱਲਕੇ 'ਰਾਗ-ਮਸਤ' ਹੋ ਗਿਆ। ਐਉਂ ਮੈਂ ਨਿਤਾਣਾ ਆਪਣੇ ਤਾਣ ਆਕੇ ਫਸ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਮਾਨੋ ਬੋਟ ਹੋ ਗਿਆ, ਦਾਤੇ ਦੇ ਖੰਭ ਜੁ ਮੈਂ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਮਿਹਰਾਂ ਤੇ ਪਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਸ ਬੋਟਨੂੰ ਫਿਰ ਪਿੰਜਰਿਓਂ ਕੱਢਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੰਭ ਲਾਕੇ ਅਪਣੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਅਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਡਾ ਲਿਆ।

ਝੰਡਾ–ਮੈਂ ਗਲ ਟੁਕਦਾ ਹਾਂ; ਪਰ ਜੋ ਸਮਝੇ ਨਾਪਵੇ ਉਹ ਨਿਸ਼ੰਕ ਹੋਕੇ ਪੁੱਛ ਲੈਣਾ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਰਦਾਨਾ–ਜੀ ਸਦਕੇ ਪੁੱਛੋ।

ਝੰਡਾ–ਮੈਂ 'ਰਾਗ-ਮਸਤ' ਤੇ 'ਕੀਰਤਨ-ਮਸਤ' ਦਾ ਫਰਕ

ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।

ਮਰਦਾਨਾ (ਮੁਸਕ੍ਰਾਕੇ)—ਰਾਗ ਇਕ ਵਿਦਯਾ ਹੈ, ਰਾਗ ਇਕ ਗੁਣ ਤੇ ਹੁਨਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦਿਲ ਵਲਵਲ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਇਕ ਬੋਲੀ ਹੈ ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਬੀ ਸੂਖਮ ਹੈ, ਰਾਗ ਇਕ ਚਿੱਤ੍ਰਕਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਤੇ ਰੰਗ ਦੀ ਮੁਸੱਵਰੀ ਤੋਂ ਬਰੀਕ ਹੈ। ਰਾਗ ਜਦ ਕੋਈ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਮਨ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ, ਗੀਤ, ਨਹੀਂ ਗਾਵਿਆਂ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਨਿਰਾ ਰਾਗ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਗਾਂਵਿਆਂ ਜਾਂ ਬਜਾਇਆ ਜਾਵੇ ਉਹ ਇਕ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਇਕ ਅਗੁਵਾਨੀ ਹੈ, ਇਕ ਮੋਹਿਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਪਣੀ ਖੈਂਚ ਨਾਲ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਰਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਨ ਐਉਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਅਕਸਰ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਪਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਖਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਡਾਢਾ ਸੁਰਤ ਦਾ ਜੋੜਨਹਾਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਰਾਗ, ਕੀਹ ਵਲਵਲਾ ਕੀਹ ਭਾਵ ਉਪਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਗਵੱਯ ਤੇ ਗੁਣੀ ਜਨ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ, ਪਰਸਪਰ ਫ਼ਰਕਾਂ, ਸੁਰਾਂ ਸੁਰਤੀਆਂ, ਮੂਰਛਨਾਂ, ਤਾਲਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਗ੍ਯਾਤਾ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਹੁਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਕਿਹੜਾ ਰਾਗ ਕੀਹ ਤਾਸੀਰ ਪੈਦਾ ਕਰਰਿਹਾਹੈ? ਕਿਹੜੇ ਵਲਵਲੇ ਨੂੰ ਛੇੜ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਮਾਹਿਰ, ਹਾਂ ਤਾਸੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਹਾਰ ਵਿਰਲਾ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਰਸਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਦਾਤਾ ਇਸ ਭੇਤ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਰਾਗ ਦੀ ਇਸ ਤਾਸੀਰ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਲਿਆ ਤੇ ਆਤਮ ਰੰਗ ਉਪਜਾਉਣ ਲਈ ਰਾਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਸੁਖੱਲ ਲਈ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਜਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਚੇ ਹਨ, ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਕਰਨ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਕਰਨ ਦੇ, ਆਪੇ ਨੂੰ ਆਪੇ ਵਿਚ ਜਾਗ ਦੇਣ ਦੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਝੂਮਾ ਦੇਣ ਦੇ। ਐਸੇ ਵਲਵਲੇ ਤੇ ਭਾਵ ਉਪਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਣੋ ਤਾਂ ਉੱਚੀ ਰੌ ਦੀ ਜਾਨ

ਪੈ ਜਾਵੇ।। ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਗਾਉਣ ਦੇ ਆਪ ਉਸਤਾਦ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਨਕਲੀਆ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਰਖਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਉਹ ਰਾਗ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਾਤੇ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ ਤੇ ਉੱਚੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਭਾਵ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਹੈ ੧, ਤੇ ਨਿਰਾ ਰਾਗ ਰਾਗ ਹੈ ੨, ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਦੀਪਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੋਲਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਗ, ਰਾਗ ਜੈਸੀ ਉੱਚੀ ਸ਼ੈ ਦਾ ਨੀਵਾਂ ਵਰਤਾਉ ਹੈ।

ਮੈਂ ਜੋ 'ਕੀਰਤਨ-ਮਸਤ' ਕਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਾਗ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਜਗਤ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਿਰਾ ਰਾਗ ਉਸ ਵਲਵਲੇ ਵਿਚ ਮਦਹੋਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਲਵਲੇ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਉਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਭੀ ਵੈਰਾਗ ਆਦਿ ਉਪਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਜੰਤ੍ਰੀ ਤੇ ਗਵੱਯੇ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਉਸ ਦਾ ਵੇਗ ਸਰੀਰਕ ਭਾਵਾਂ ਵੱਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਜਦ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਹੋਕੇ, ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਤਾਸੀਰਾਂ: ਪ੍ਰੇਮ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਵੈਰਾਗ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋਕੇ ਐਵੇਂ ਰਾਗ ਸੁਣੋ ਤੇ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਮਗਰੇ ਛੱਡ ਦਿਓ ਤਾਂ ਸੁਰਤ ਬੇਮਲੂਮ ਕਿਸੇ ਉਸ ਵਲਵਲੇ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵਲ ਵਜੰਤ੍ਰੀ (ਜਾਣੇ ਚਾਹੇ ਅਨਜਾਣੇ) ਸਾਨੂੰ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਮਝ ਗਏ ਹੋ?

ਝੰਡਾ—ਠੀਕ ਸਮਝ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਗ ਦੀ ਕਿਸੇ ਅਨਜਾਣੀ ਤਾਸੀਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਕੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਆਪ 'ਕੀਰਤਨ' ਕਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ, ਉੱਕ ਗਏ?

ਮਰਦਾਨਾ—ਮੈਂ ਰਾਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤਾਸੀਰ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਲ ਨਾ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਵਲਵਲੇ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਰਾਗ

ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਤੇ ਤੀਖਣਤਾ ਤੇ ਰਾਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕਾਰੀ-ਗਰੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਆਕੇ 'ਰਾਗ-ਮਸਤ' ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਜਾਦੂਗਰ ਨੇ ਉਹ ਕਰਤੱਬ ਵਰਤਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਕੇ ਉਸਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੂਰਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਾਕਤ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤ ਭਾਸਦੀ ਹੈ,ਪਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਸ੍ਵਾਰਥ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੋਗ*'ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨੀਵਾਂ ਵਰਤਾਉ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ!

ਝੰਡਾ-ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਕਰਤਬ ਤੇ ਸ਼ਾਕਤਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਮੈਂ ਬੀ ਡਿੱਠੇ ਹਨ, ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਮੂਜਬ ਓਹ ਤਾਂ ਕਲਜਾਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਕਸਰ ਵਰਤਾਉ ਤਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਵਲ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰਕ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਸੁਆਦਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਸੋ ਉਹ ਤਾਂ ਮਾਯਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਆਤਮਾਂ ਵਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਿੱਠ ਕਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੱਚ ਆਖੀ ਹੈ। ਹਾਂ ਸੱਚੀ, ਇਹ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਿਵੇਂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ?

ਮਰਦਾਨਾ-ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਅਮਲ ਦੀ ਜਾਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮਨ ਵਿਛਾ ਦੇਈਏ ਤੇ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਅਪਣੇ ਮਗਰ ਲਈ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਨੀਮ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਜਿਹੀ ਹੋਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਜੇ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਹੋਵੇ, ਮਾਯਾ ਅਤੀਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੁਆਰਥ ਦੇ ਕਮ ਨਾ ਕੱਢੇਗਾ, ਪਰ ਐਸਾ ਹੋਣਾ ਕਠਨ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੇ ਉਹ ਸੁਆ-

---

*ਉਹ ਜੋਗ ਜੋ ਵਾਸਨਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਪੂਰਣਤਾ ਵਲ ਲੈ ਜਾਵੇ।

ਰਥੀ ਬੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੀ ਉਸ ਅੱਗੇ ਮਨ ਵਿਛ ਵਿਛ ਕੇ ਦਬੇਲ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਯੋਗ ਨਾਲ, ਭਗਤੀਯੋਗ ਨਾਲ, ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਯੋਗ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅੰਦਰਲਾ ਉੱਚਾ, ਸੁੱਚਾ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਹੇਠ ਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਾਖੀ ਪਦ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਹਾਲਤ ਫ਼ਾਇਲੀਅਤ ਕਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਇਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਵਜਕਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਉਪਰ ਕਥੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹਾਲਤ ਮਫ਼ੂਲੀਅਤ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਦਬੇਲ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਰੋਗਾਂ ਜਾਂ ਭੈੜੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਇਲਾਜ ਕਰੇ ਤਾ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ।

ਝੰਡਾ—ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਨੇ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਦੀ ਆਗੂ ਹੋਈ, ਉਹ ਸੱਚ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ, ਸੱਚ ਤੇ ਖੜਾ ਤਾਂ ਉਪਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਿਜ ਦਾ ਪਾਲੂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੋ ਮਾਰਗ ਆਪਨੇ ਕਹੇ ਹਨ ਕਠਨ ਬੜੇ ਹਨ, ਆਪੇ ਹੋ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਜੋਗੀ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਭਗਤ ਭੀ ਦੁਰਲਭ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਧਰ ਸੱਚੇ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਬੀ ਕਾਲ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਹਾਰਕੇ ਇਹ ਰਾਹ ਫੜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਿਲ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ, ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰੋਕ ਬਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਏਕਾਂਤ। ਕਦੇ ਸਰਬ ਅਨਾ-ਤਮ ਤੋਂ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਮੋੜਦੇ ਹਾਂ। ਚਾਹੇ ਕੁਛ ਬਣੇ ਚਾਹੇ ਨਾ, ਅਪਣੀ ਵਲੋਂ ਤਰਲੇ ਲੈਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵੇਰ ਸਾਧ ਫ਼ਕੀਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਧਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਡੋਲਦੇ ਤੇ ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਲਈ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਰਚਦੇ ਵੇਖਕੇ ਆਖ਼ਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਾ ਬਈ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿਰਤ ਮਜੂਰੀ ਕਰਕੇ ਖਾਣਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋੜਨ ਵਲ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਮੇਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਪੈਂਦੀ।

ਮਰਦਾਨਾ-ਸੱਚ ਹੈ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਹੈ, ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਾਈ ਵੱਡੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹੈ ਬੀ ਡਾਢੀ, ਸਮਝ ਪੈ ਗਈ ਤਾਂ ਸਵੱਲੀ, ਨਾ ਪਈ ਤਾਂ ਔਖੀ ।

ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਧੁੱਪ ਵਲ ਡਿੱਠਾ, ਝੰਡਾ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ੌਂਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢੇਰ ਚਿਰ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਸਮਾਂ ਚੋਖਾ ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਹੈ ਤੇ ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਾ ਪਾਣੀ ਨਾ ਧਾਣੀ ਪੁੱਛਿਆ, ਨਾ ਆਉਣ ਦਾ ਪਰੋਜਨ, ਇਹ ਮੈਂ ਭਲੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-

ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ! ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਹਾਂ, ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਨ ਜਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਆਉਣੇ ਦਾ ਪਰੋਜਨ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਖ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਨੂੰ ਲਾਈ ਟੁਰਿਆ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਖਾਓ ਪੀਓ, ਸੇਵਾ ਦੱਸੋ ?

ਮਰਦਾਨਾ-ਸੱਚ ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਇਆ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਖਾਣ ਲਈ ਸਾਂ । ਜੋਤਿ ਨਿਰੰਜਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾ ਆਵਾਂ, ਲੋਕੀਂ ਸਾਥੋਂ ਪਰੇ ਹਟਦੇ ਹਨ, ਭੇਸ ਵੇਖਕੇ ਖਬਰੇ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਮਾਲਕ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਮੰਗਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਖੁਲਾਵੇਗਾ । ਇਹ ਆਖਕੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਓ । ਸੋ ਮੇਰਾ ਪਰੋਜਨ ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਦਾ ਹੈਸੀ ਜਾਂ ਜੋ ਕੁਛ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਘੱਲਣ ਵਿਚ ਕੀ ਪਰੋਜਨ ਹੈ ਓਹ ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ।

ਝੰਡਾ-ਵਾਹ ਸੱਜਣਾ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਈ, ਕਾਹਨੂੰ ਕੋਈ ਸਾਧ ਐਉਂ ਸਾਫ ਸੱਚ ਆਖਦਾ ਹੈ ? ਵਾਹ ਵਾਹ ਜੋਤਿ ਨਿਰੰਜਨੀ ਦੇ ਸਾਥੀਆ ! ਅੱਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਸੱਚ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਤਾਰਣ ।ਹੱਛਾ ਇਹ ਦੱਸ!ਆਪ ਨੇ ਬੀ ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਊ ?

ਮਰਦਾਨਾ–ਮੈਂ ਹਾਂ ਦਾਸ ਤੇ ਜੀਵ, ਓਹ ਹਨ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਜੋਤਿ ਰੂਪ, ਤੁੱਖ ਤ੍ਰਿਖਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਤਾਉਂਦੀਆਂ। ਕਿਸ ਆਧਾਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਘਾਬਰਦੇ ? ਉਹ ਜਾਣਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੀ ਪਾਲਦਾ ਹੈ*। ਕੀ ਜਾਣੀਏਂ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਨ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ, ਰਸੋਈ ਪਕਾ ਕੇ, ਥਾਲ ਪ੍ਰੋਸ ਕੇ, ਆਪ ਧਿਆਨ ਧਾਰ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਰਸਨਾ ਇਸ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲਵੇ, ਉਹ ਕਈ ਆਧਾਰ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰਬਾਂ ਤੇ ਥਰ੍ਰਾਉਂਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਆਪੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਂਈਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਓਹ ਆਪ।

ਝੰਡਾ–ਪਰ ਉਂਜ ਉਹਨਾਂ ਅੱਜ, ਭੋਜਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਅਜੇ ?

ਮਰਦਾਨਾ–ਨਾ ਕੇਵਲ ਅੱਜ, ਸਗੋਂ ਕੱਲ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਪੌਣ ਅਹਾਰੀ ਹੀ ਹਨ।

ਝੰਡਾ–ਲਓ ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਤਿਆਰ ਹੈ ਪਾ ਲਓ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲੈਕੇ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਆਲ ਕੇ ਖਾਵਾਂਗਾ।

ਮਰਦਾਨਾ–ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੁਹਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਧੇ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਕੀਕੁਰ ਖਾਵਾਂ ? ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਹਿਬ ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਨਫਰ ਮੂੰਹ ਪਾਵੇ।

ਝੰਡਾ–ਇਹ ਬੀ ਖ਼ਰੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਨੇ।

ਤਦ ਝੰਡੇ ਨੇ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦਾ ਕਾਰੀਗਰ ਸੀ† ਉਸ ਦੇ ਬਾਗ ਤੋਂ ਕੁਛ ਫਲ ਮੰਗਵਾਏ ਤੇ ਕੁਛ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ਘਰੋਂ

---

*ਤਿਥੈ ਊਂਘ ਨ ਭੁਖ ਹੈ ਹਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਸੁਖ ਵਾਸਾ।

†ਹਿ: ਬਾ. ਵਾ: ਜ: ਸਾਖੀ–ਝੰਡਾ ਉਥੇ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਤ੍ਰਿਖਾਣ ਬੀ ਆਹਾ।

ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕਰਾਇਆ ਨਾਲ ਲਿਆ ਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਟੁਰ ਪਿਆ ।

੩.

ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਆਏ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਆਕੇ 'ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ' ਉਚਾਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸਿਰ ਧਰਿਆ। ਝੰਡੇ ਨੇ ਬੀ ਚੰਗੇਰ ਧਰਕੇ ਚਰਨਾਂ ਕੋਲ ਸੀਸ ਨਿਵਾਕੇ 'ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ' ਆਖਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨੂਰ ਨੇ ਆਖਿਆ:–'ਆਉ ਝੰਡਾ!' ਤਾਂ ਝੰਡੇ ਨੇ 'ਜੀਉ' ਆਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਅੱਗੇ ਧਰਿਆ। ਆਪ ਬੋਲੇ 'ਝੰਡਿਆ? ਇਹ ਕੀ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈਂ ?'ਤਾਂ ਉਸ ਆਖਿਆ :'ਜੀਉ! ਭੋਜਨ ਹੈ, ਆਪ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੋ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਅਚਵਾਓ ।' ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ–ਝੰਡਿਆ!ਇਸ ਭੋਜਨ ਦੇ ਚਾਰ ਬਖਰੇ ਕਰ, ਇਕ ਬਖਰਾ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਦੇਹ ਜੋ ਖਾਵੇ ਤੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਕੇ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੇ।' ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ–'ਸਾਹਿਬ ! ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਗੱਲ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨਾ ਅਚੋ ਤੇ ਮੈਂ ਖਾਵਾਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਹਿਬ ਪਿਛੋਂ ਚਾਕਰ।'ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹੱਸੇ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ 'ਮਰਦਾਨਿਆਂ ! ਤੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੈ ਤੂੰ ਖਾਹ। ਤੂੰ ਝੰਡੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾ ਲੈ। ਝੰਡਾ ਟੁਰਕੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਲਾਉਣਾ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਪਿੱਛੋਂ ਅਸੀਂ ਖਾਵਾਂਗੇ ।' ਤਦ ਮਰਦਾਨਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗਾ।

ਝੰਡਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਆਦਰ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਖੁਆਲਣਗੇ, ਉਸ ਜਾਤਾ ਕਿ ਮਰਦਾਨੇ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਅੰਨ ਖਾਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਆਵੇਗੀ ਤੇ ਫੇਰ ਜਗੋਤੀ ਸਰੂਪ ਜੀ ਆਪ ਛਕਣਗੇ।ਝੰਡਾ ਇਨਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਝੰਡਿਆ! ਇਹ ਭੋਜਨ ਤੂੰ ਆਪਣੇ

ਘਰੋਂ ਲਿਆਇਆ ਹੈਂ ?

ਝੰਡਾ–ਜੀਓ ਜੀ ! ਭੋਜਨ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਘਰੋਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਕੌਣ ਵਿਚਾਰਾ ਹਾਂ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ–ਝੰਡਿਆ ! ਭੋਜਨ ਘੱਲਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ?

ਝੰਡਾ–ਇਹ ਤਾਂ, ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੀ ! ਸਭ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ–ਕੀ ਤੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਹੈ ?

ਝੰਡਾ (ਕੁਛ ਹਰਿਆਨ ਹੋਕੇ)–ਜੀਓ ! ਜਾਣਿਆਂ ਹੈ ਤਾਂ ਸਤਿਸੰਗ ਵਲ ਚਿਤ ਨੂੰ ਰੁਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ–ਜੇ ਜਾਣਿਆਂ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਆਕੁਲ ਕਾਸ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ? ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਤਾਂ ਨਾ ਜਾਣਨੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਉਂ ਘਾਬਰਦਾ ਹੈ ? ਝੰਡਿਆ ! ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ, ਤੂੰ ਜਾਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ*।

ਝੰਡਾ–ਕਿਵੇਂ ਜੀਓ ! ਵਿਆਕੁਲ ਤਾਂ ਬੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ–ਜਿਸ ਘਟ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਜਾਣ ਆਈ ਹੈ, ਉਥੇ ਫੇਰ ਘਬਰਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਜਦ ਸਾਡੀ ਜਾਣ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਦੁਚਿਤਾਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ; ਦੁਚਿਤਾਈ ਬਿਨਾਂ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਝੰਡਾ (ਸੋਚਕੇ)–ਠੀਕ।

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਭਲਾ ਝੰਡਿਆ ! ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਕੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਦੌੜਾਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈਂ, ਭਗਵੰਤ ਵੱਲ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਮੋੜਦਾ ਹੈਂ, ਤਦੋਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਮਨ ਉਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮਗਨ, ਤਦੋਂ ਤੂੰ ਕੰਮ ਕਾਜ ਨੂੰ

*ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਝੰਡੇ ਪ੍ਰਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਬਾ: ਵਾ: ਜ: ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਉਂਞ ਉਪਦੇਸ ਸਾਰਾ ਨਾਮ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈਸੀ।

ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਭਗਵੰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਝੰਡਾ—ਹਾਂ ਜੀ, ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਤਾਂ ਤੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਜਦੋਂ ਆਸਣ ਲਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮਨ ਦਸੋ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਧਾਂਵਦਾ ਹੈ, ਤੈਥੋਂ ਰੁਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਦੇ 'ਨਾਮ ਰੂਪ' ਮਿਥਿਆ ਖਿਆਲ ਕਰ ਕਰਕੇ 'ਅਨਾਮ ਅਰੂਪ' ਦਾ ਇਕ ਆਪਣਾ ਸੁੰਨ ਵਰਗਾ ਖਿਆਲ ਬਣਾ ਬਣਾਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਟਿਕਣ ਦੇ ਤਰਲੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ, ਸੋ ਉਹ ਤਾਂ ਵਕਤ ਲੰਘਿਆ ਤਰਲਿਆਂ ਵਿਚ। ਦਿਹਾੜੀ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣ, ਸਿਆਣ ਤੇ ਭੁਗਤਾਉਣ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਸੁੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝਿਆਂ ਲੰਘ ਗਈ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਦੋਂ ਜਾਣਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ?

ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਇਹ ਵਿਵੇਚਨਾ ਤੇ ਅਪਣੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਦਾ ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਸੁਣਕੇ ਝੰਡਾ ਘਬਰਾਇਆ, ਘਬਰਾਕੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੋਤਿ ਨਿਰੰਜਨੀ ਜੀ ਸੱਚ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਮਨ ਮੇਰਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਆਪ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਖਣ ਲੱਗਾ: ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਨੇ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਮਾਨ ਧਾਰੀ ਬੈਠਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਪੋਲ ਦੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਨਾ ਪਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਝੰਡਿਆ! ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਧਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਧਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੁੰਦਿਆਂ ਬੂਹ ਖੜਕੇਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ, ਉਸ ਛਿਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਧਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਧਨ ਦਾ ਉਸ ਲਈ ਹੋਣਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਹੁੰਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ।

ਝੰਡਾ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀ ਦਿਲ ਦਾ ਤਾਣ ਲਾਕੇ ਸਮਝਣ ਵੱਲ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਾਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਬੰਦ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿਰ

ਹਿਲਾ ਹਿਲਾਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ:-ਠੀਕ, ਠੀਕ। ਝੰਡੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੁੰਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆਂ ਪਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆਂ। ਠੀਕ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਜਾਣਿਆਂ ਜੁ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਭੁੱਲ ਪਈ ਰਹੀ, ਕਦੇ ਸੰਝ ਵੇਲੇ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਰਲੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਕਿਰਨ ਦਿੱਸੀ, ਕੋਈ ਉਹਲੇ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ, ਨਹੀਂ ਸਿਆਤਾ ਨਹੀ ਪਛਾਤਾ। (ਸਿਰ ਫੇਰਕੇ) ਆਹ! ਐਵੇਂ ਬੀਤ ਗਈ ......ਬਿਰਥਾ ਲੰਘ ਗਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਝੰਡਿਆ! ਨਿਰਾਸ ਬੀ ਨਾ ਹੋ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਲਗਨ ਲੱਗੀ ਹੈ*, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਭਗਵੰਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਤ੍ਰਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਭੀ ਧੰਨਤਾ ਜੋਗ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੇ ਮਿਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿੱਕ ਨਹੀਂ, ਤਾਂਘ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਮੁਰਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ†। ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਤੇਰਾ ਮਨ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਝਣ ਗੋਚਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆਂ ਨਹੀਂ, ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਝੰਡਾ (ਤੜਫ ਕੇ)--ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਾਂ? ਕਿਵੇਂ ਸਿਆਣਾਂ?

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਨੰਤ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਹਾਂ। ਅਨੰਤ ਤੇ ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਵਿੱਥਾਂ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਵਿੱਥਾਂ ਦੂਰ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ।

ਝੰਡਾ (ਤਰਲੇ ਦੀ ਸੁਰ ਵਿਚ)-ਕਿਵੇਂ ਜੀਉ ਜੀ, ਕਿਵੇਂ?

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਅਨੰਤ ਤੇ ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿੱਥ ਕਾਲ ਦੀ

---

*ਜਿਸੁ ਜਨ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਦਰਸ ਪਿਆਸਾ। ਨਾਨਕ ਤਾਕੈ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਸਾ॥ [ਗਉ: ਸੁਖ:

†ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਊਪਜੈ ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਣੁ॥ [ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ

ਹੈ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਅੰਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲ (ਸਮਾਂ) ਛਿਨ 'ਛਿਨ ਕਰਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਛਿਨ ਛਿਨ ਸੰਭਾਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਛਿਨ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਛਿਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਾਨੋ ਲੜੀ ਜੇਹੀ ਬਣ ਜਾਏਗੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਾਂਗੇ'ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਲੜੀ'। ਇਹ ਲੜੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ; ਮਾਨੋਂ ਅਸਾਂ ਕਾਲ ਦੀ ਹਰ ਛਿਨ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤੇ ਅਨੰਤ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਕਾਲ ਦੀ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਥ ਨੂੰ ਮਾਨੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਝੰਡਾ-ਠੀਕ ਹੈ, ਠੀਕ ਹੈ; ਕਿਹਾ ਸੁਹਣਾ ਕਰਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਨੇ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਣੀ ਕਰਤੱਬ ਵਿਚ ਕੀਕੂੰ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰਾ ਖੋਹਲਕੇ ਦੱਸੋ ਨਾ ਜੀਉ ? ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਮਨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਕੇ ਹੋਰਵੇਂ ਹੋਰਵੇਂ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨ ਤਾ ਸਬੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਸੋਝੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰ ਪੁੜਿਆ ਘਟਿਆ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਕਰਨੀ ਕਰਤੱਵ ਦਾ ਵੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਹੀ ਸਦਾ ਵਿਆਕੁਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪਰਤੱਖ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ 'ਹੈ' ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ, 'ਸੱਤਜ' ਸਰੂਪ, 'ਹੈ' ਸਰੂਪ, ਠੀਕ ਹੈ ?

ਝੰਡਾ-ਜੀਉ ਹਾਂ ਸੱਤਿ, ਤ੍ਰਿੰਨੇ ਕਾਲ ਸੱਤਿ, ਸਦਾ ਸੱਤਿ 'ਉਹ ਹੈ' ਇਹੋ ਦੱਸਿਆ ਨੇ ਨਾ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ-'ਹੈ' 'ਉਹ ਹੈ' ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਸਰੂਪ ਹੈ। 'ਉਹ ਹੈ',ਇਹ ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ 'ਉਹ ਹੈ' ਇਹ ਭਾਵ ਕਿਵੇਂ ਵੱਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅੰਦਰ ਵੱਸ ਗਿਆ, ਸਾਡੀ ਜਾਣ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹਾਂ, ਕਾਲ ਸਾਡਾ ਛਿਨ ਛਿਨ ਕਰਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਛਿਨ ਛਿਨ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਪਰਚਿਆਂ, ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਾਨੋਂ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕਾਲ ਇਸ 'ਹੈ' ਭਾਵਨਾ

ਦੇ ਵਿਸਾਰੇ ਵਿਚ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ 'ਵਿਸਾਰੇ' ਦੀ ਥਾਂ ਯਾਦ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਯਾ ਚੇਤੇ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਯਾ ਸਿਮਰਣ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਅੰਦਰ ਪਾ ਲਈਏ......।

ਝੰਡਾ (ਜ਼ਰਾ ਕਾਹਲਾ ਹੋ ਕੇ)-ਕਿਵੇਂ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ-'ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ', ਇਹ ਗੱਲ ਹਰ ਛਿਨ ਅਸੀਂ ਯਾਦ ਰੱਖੀਏ, ਸਾਡੇ ਚੇਤੇ ਵਿਚੋਂ 'ਉਹ ਹੈ' ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਛਿਨ ਨਾ ਨਿਕਲੇ. ਤਾਂ ਸਮਝ ਲੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿਆਣ ਲਗਾਤਾਰ ਸਿਆਣ ਹੋਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੈ' ਹੋਣ ਦੀ ਬੱਝ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਨਾ ? ਹਰ ਛਿਨ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਉਹ 'ਹੈ' ਤਾਂ ਕੋਈ ਛਿਨ ਨਾ ਆਊ ਕਿ ਸਾਨੂੰ 'ਹੈ' ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤਦ 'ਹੈ' ਦੀ ਗਿਆਤ ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹੋ ਗਈ, ਅਸੀਂ ਕਾਲ ਦੀ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਪੁਲ ਬਣਾਕੇ ਅਨੰਤ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜਾ ਛੋਹੇ ਕਿ ਨਾ ? 'ਅੰਤ ਵਾਲੇ' ਦੇ ਅੰਦਰ 'ਅਨੰਤ' ਦੀ 'ਹੈ' ਦਾ ਭਾਵ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਭਾਵ ਹੋ ਗਿਆ।

ਝੰਡਾ-ਠੀਕ ਹੈ, (ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ) ਕਿਵੇਂ ਕੱਖ ਦੇ ਉਹਲਿਓਂ ਲੱਖ ਕੱਢ ਦਿਖਾਇਆ ਨੇ !

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਫਿਰ ਇਸ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਂਦਦਾ ਅੰਦਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰੋ, 'ਕਰਤਾਰ ਹੈ', 'ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੈ', 'ਹੈ' 'ਹੈ' ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਚੇਤੇ ਵਿਚ 'ਹੈ' ਵੱਸ ਜਾਏਗੀ*। ਫਿਰ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਰਖੀ ਗੱਲ ਧੁਰ ਅੰਦਰਲੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਉਤਰ ਜਾਏਗੀ। ਕੋਈ ਦਿਨ ਐਸਾ ਆਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਹ ਲਗਾਤਾਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਸੁਭਾਵਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਟੁਰਦਾ ਰਹੇਗਾ, ਤਦੋਂ ਸਮਝੀਂ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਕੁਛ ਜਾਣਿਆ ਹੈ।

ਝੰਡਾ-ਸਤਿਸੰਗੀ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਲੋਕ ਕਥਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਕਿ ਸਮਝਣ ਸਮਝਾਉਣ ਵੇਲੇ, ਕਿ ਚਰਚਾਵਾਦ

*ਹੈ ਹੈ ਕਰਿ ਕੈ ਓਹਿ ਕਰੇਨਿ ॥ ਗਲ੍ਹਾਂ ਪਿਟਨਿ ਸਿਰੁ ਖੋਹੇਨਿ ॥ ਨਾਉ ਲੈਨਿ ਅਰੁ ਕਰਨਿ ਸਮਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਇ ॥੬॥

ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ ਘੜੀ ਅੱਧ ਘੜੀ ਬੈਠਕੇ ਤਰਲਾ ਲੈਕੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਾਂ ਸਾਂਈਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਭੁੱਲ ਭਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਪਹਿਰ ਤੇ ਪੌਣੀਆਂ ਅੱਠ ਘੜੀਆਂ ਭੁੱਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ, ਮਨੋਂ ਦੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਵਿੱਥਾਂ ਤੇ ਖੜਕੇ ਕਾਲ ਦੀ ਨਦੀ ਵਿਚ ਕੱਖ ਪਲਾਹ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਿਆਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਸਤਿਸੰਗੀ ਹਾਂ, ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਾਂ, ਭਲੇ ਹਾਂ, ਵੈਰਾਗੀ ਹਾਂ, ਅਸਾਂ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਦਾ ਜਗਤ ਮਗਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਬੀ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਭੁੱਲ ਦਰ ਭੁੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਆਪੇ ਤੇ, ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਤੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਕਾਲ ਛਿਨ ਛਿਨ ਕਰਕੇ ਟੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਸਦਾ ਇਕ ਵਗਦੀ ਧਾਰਾ ਵਾਗੂੰ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਛਿਨ ਛਿਨ ਵਿਚ ਸਾਂਈਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖੋ, ਇਹ ਛਿਨ ਛਿਨ ਦੀ ਯਾਦ ਇਕ ਅਵਿਰਲ ਧਾਰਾ ਵਾਂਙੂ ਪਰਵਾਹ ਬਣ ਜਾਏਗੀ। ਜਿਵੇਂ ਧਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਲਗਾਤਾਰੀ ਹੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਉਹ ਧਨ ਦਾ ਸੁਖ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਸਾਈਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਕੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਲਗਾਤਾਰ 'ਹੈ' ਦਾ ਭਾਵ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਵਸਦਾ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰੀ ਗਿਆਨ ਭਾਸੇਗਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਸੁਆਦ, ਰਸ ਤੇ ਅਨੰਦ ਮਿਲੇਗਾ।

ਝੰਡਾ—ਮੈਂ ਜ਼ਜੋਤਿ ਨਿਰੰਜਨੀ ਜੀ! ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਸੁਆਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਡਰਦਾ ਹਾਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਨੂੰ ਛਿਨ ਛਿਨ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁੱਲ ਜਾਏਗੀ। ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਸਮਝਦੇ ਸਾਰ ਰੌ ਟੁਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੁਣ ਟੁਰਦਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਇਹ ਘੜੀ ਕੁ ਨੂੰ ਖੜ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਝੰਡਿਆ! ਗੱਲ ਤਾਂ ਗਹੁ ਕਰਕੇ ਪਕੜਨ ਵਾਲੀ—ਮਨ ਦੇ ਪੱਲੇ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਖਿੱਚਕੇ ਗੰਢ ਦੇ ਲੈਣ ਵਾਲੀ—ਹਈ ਇਹੋ

ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਨ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁਣਦੇਸਾਰ ਇਹ ਯਾਦ ਦਾ ਰਉ ਟੁਰ ਪਏਗਾ। ਇਹ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਈ ਮਨ ਐਸੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਐਸੇ ਮਨ ਵਿਰਲੇ ਹਨ। ਕਮਾਏ ਹੋਏ ਮਨ ਜੋ ਦੀਵੇ, ਵੱਟੀ, ਤੇਲ ਦੇ ਮੇਲ ਵਾਂਙੂ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਲਾਟ ਦੀ ਛੁਹ ਲਗਦੇ ਸਾਰ ਬਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਮਨ ਕਮਾਏ ਹੋਏ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ, ਸਤਿਸੰਗ ਆਦਿ ਕੋਈ ਤਰਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕਿ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਲੰਘੇ, ਉਹ ਲੱਗ ਤਾਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਫਿਰ ਭੁੱਲਦੇ ਹਨ। –ਸਾਹਿਬ– ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਵਿਸਰ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਕ ਹੋਰ ਸਮਝ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਝੰਡਾ–ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਦੱਸੋ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਪਤੀਜਨਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹੁਣ ਵਾਂਙੂ ਟੁਰਿਆ ਰਹੇਗਾ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਕੱਚਾ ਹੈ, ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਹੈ ਸਾਧਾਰਣ ਜੇਹਾ ਤੇ ਕੱਚਾ ਜੇਹਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ–ਕਦੇ ਮੁੰਡੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਡਿੱਠੇ ਨੀ। ਇਕ ਇਕ ਪਦ ਨੂੰ ਕਿੱਨੀ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਘੋਖਦੇ ਹਨ। ਘੋਖਦਿਆਂ ਘੋਖਦਿਆਂ ਉਹ ਪਦ, ਉਸ ਦਾ ਅਰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਬੈਠਦਾ, ਹੇਠਾਂ ਚਿਤ ਵਿਚ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,ਫਿਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ। ਸੋ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਘੜੀਮੁੜੀ ਚੇਤੇ ਵਿਚਵਸਾਉਂਦਿਆਂ ਉਹ ਗੱਲ ਅੰਦਰ ਘਟ ਵਿਚ, ਦਿਲ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਰਤ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਪੱਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਸਾਡਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਤੇ ਉਹੋ ਸੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੋ ਗੱਲ ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਸੁਣਕੇ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੱਸ ਜਾਂਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਭ ਨਾਲ ਦੁਹਰਾਈਦਾ ਹੈ, ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਉਚਾਰੀਦਾ ਹੈ, ਰਟਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਫਿਰ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਰਟਨ ਕਰਨਾ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ

ਬਰਾਬਰ ਵਸਾਇਆਂ ਉਹ ਗਲ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਮਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਰਤ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਪਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੇਰੀ ਸਾਨੂੰ ਰਸਨਾ ਦੇ ਰਟਨ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਕਿ ਰਟਨ ਨਾਲ-ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ-ਜਪਣ ਨਾਲ, ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਗੱਲ ਵਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰਤੱਖ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਕਲਾ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਐਸੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ, ਸਭ ਨੇ ਵਿਦਯਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਟ ਰਟ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਈ ਹੈ। ਸੋ ਝੰਡਿਆ! ਜੇ ਤੌਖਲਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਸਾਈਂ ਦੀ ਹੋਂਦ' ਸਾਡੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰੀ ਨਿਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਸਾਂਈਂ ਦਾ 'ਨਾਮ' ਰਸਨਾ ਤੇ ਬਿਠਾਕੇ ਜਪ ਕਰੀਏ; ਰਟਨ ਕਰੀਏ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਚਾਰੀਏ। ਇਸ ਰਸਨਾ ਦੇ ਅੱਭਯਾਸ ਨਾਲ, ਇਸ ਜੀਭ ਨਾਲ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਸਾਈਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਯਾਦ ਵਿਚ ਵੱਸ ਜਾਏਗੀ, ਯਾਦ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਨਾ ਨਿਕਲਣ ਦੇਣ ਨਾਲ ਇਹ ਭਾਵ ਚਿੱਤ ਵਿਚ, ਮਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਰਤ ਵਿਚ, ਲਗਾਤਾਰੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਏਗਾ।

ਝੰਡਾ ਸਾਹ ਘੁੱਟ ਘੁੱਟ ਕੇ, ਸਾਰਾ ਧਯਾਨ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਕ ਲੰਮਾ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਤੇ 'ਉਫ' ਜਿਹੀ ਮੱਧਮ ਅਵਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਆਖਣ ਲਗਾ-ਸੁਆਦ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਮਝ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ; ਜੇ ਆਪ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਥੱਕ ਨਾ ਗਏ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਮਝਾ ਦਿਓ? ਇਹ ਤਾਂ ਡਾਢਾ ਸੁਹਣਾ ਸਮਝ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਈਂ ਦੀ 'ਹੋਂਦ' ਸਾਡੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹਰ ਛਿਨ ਵੱਸੇ ਜੋ ਐਉਂ ਮਨ ਦੀ ਸੂਖਮ ਗਤੀ ਵਿਚ ਯਾਦ, ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ 'ਯਾਦ', ਲਗਾਤਾਰੀ ਹੋਕੇ ਨਾ ਵੱਸੇ, ਭੁੱਲ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਚੇਤੇ ਆਵੇ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਭੁੱਲ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਨਾਮ ਰਸਨਾ ਨਾਲ ਜਪੇ। ਇਹ ਅੱਭਯਾਸ 'ਸਾਂਈਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ

ਭਾਵ' ਨੂੰ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰੀ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਡਾਢਾ ਸੁਆਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਜੋ ਹੁੱਜਤਾਂ ਘੜਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਮੇਰੇ ਜੇਹੇ ਮੂਰਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਹੋ ਦੱਸਿਆ ਜੇ ਨਾ ? (ਸਿਰ ਹਿਲਾਕੇ ਤੇ ਤੱਕਕੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ,ਜਿਧਰੋਂ ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ) ਕਿ ਸਿਮਰਣ ਨਾਲ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਭਾਵ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਏਗਾ।ਮੈਂ ਐਉਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰ ਉਠਦਿਆਂ ਬਹਿੰਦਿਆਂ, ਟੁਰਦਿਆਂ ਸੁੱਤਿਆਂ ਹਰ ਵੇਲੇ 'ਹੈ ਦਾ ਭਾਵ' ਇਕ ਲਗਾਤਾਰੀ ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਰਹੇਗਾ । ਭਲਾ ਜੀ, ਫੇਰ ਕੰਮ ਕਾਜ ਤੇ ਹੋਰ ਰੁਝੇਵੇਂ ਤਾਂ ਉਧਰੋਂ ਨਹੀਂ ਉਕਾ ਦੇਣਗੇ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਝੰਡਿਆ ! ਜਦ ਮਨ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਤਬਕ ਵਿਚ—ਸੰਸਕਾਰੀ ਮਨ ਵਿਚ*, ਨਾਮ ਵੱਸ ਜਾਵੇਗਾ ਤਦ ਫਿਰ ਕੰਮ ਕਾਜ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਉਪਰਲਾ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾ, ਓਹ ਪਿਆ ਕਰੇਗਾ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਰੌ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ । ਜਦ ਹੀ ਕਿ ਉਪਰਲਾ ਮਨ ਰੁਝੇਵੇਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕੀ ਦੇਖੇਗਾ ਕਿ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਸੇ ਅਨਜਾਣੇ ਪਰਤ ਵਿਚੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਰੁਚੀ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਕੀ ਦੇਖੇਗਾ ਕਿ ਰੌ ਟੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਮਨ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਤਾਂ ਟੁਰਦਾ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਰੁਝੇਵੇਂ ਦੀ ਪਈ ਆਰਜ਼ੀ ਮੈਲ ਬੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਛੇਤੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੁਝੇਵੇਂ ਵੇਲੇ ਇਸੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਪ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਸਮਝ ਕੇ ਜਪੇ ਸਿਮਰਣ

---

*ਮਨ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਸਕਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਮਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਤਲ ਹੀਅਲ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਤਲ+ ਹੀਅਲ = ਤਲਵਾਂ ਹਿਰਦਾ, ਹੇਠਲਾ ਮਨ । ਯਥਾ:-ਰਤਾ ਸਚਿ ਨਾਮਿ ਤਲ ਹੀਅਲੁ ਸੋ ਗੁਰੁ ਪਰਮਲੁ ਕਹੀਐ ॥ [ਪ੍ਰਭਾ: ਮ: ੧-੬

ਦੇ ਟੁਰ ਪੈਣ ਨਾਲ ਉਹ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵੇਲੇ ਆ ਪਈ ਮੈਲ ਪਹਿਲੋਂ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਸਿਮਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਝੰਡਾ—ਠੀਕ, ਆਪ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਾਵ 'ਹੈ' ਦਾ ਯਾ ਇਉਂ ਕਹੋ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਯਾ ਉਸ ਦਾ 'ਸਤਿ ਸਰੂਪ' ਐਉਂ ਲਗਾਤਾਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ; ਇਹ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਖਾਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਹਾਂ 'ਹੈ' ਦਾ ਭਾਵ ਜਦ ਅੰਦਰ ਲਗਾਤਾਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਅੰਦਰਲਾ ਸਾਡਾ ਇਕ ਉਚਿਆਣ ਉੱਤੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰੇਗਾ, ਇਕ ਜਾਗ੍ਰਤ ਦਾ ਭਾਵ ਕਿ 'ਮਾਨੋ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸਾਂ, ਹੁਣੇ ਜਾਗੇ ਹਾਂ' ਅੰਦਰ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ, ਤਾਜ਼ਗੀ ਤਾਜ਼ਗੀ,ਹਲਕਾ ਹਲਕਾ ਪਨ ਭਾਸੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਅੰਦਰਲੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਗੇ, ਉਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਉਨਮਨ ਕਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਉਚਯਾਣ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।ਯਾ ਇਉਂ ਕਹੋ ਕਿ ਆਪਾ ਦਬਾਵਾਂ ਤੇ ਗਿਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟਕੇ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਚਯਾਣ ਆਕੜ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਸਮਝਣੀ। ਉਹ ਹੈਂਕੜ ਮਨ ਦੀ ਅਹੰਕਾਰ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਚਯਾਣ ਆਪੇ ਦਾ ਆਪੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਉੱਚੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸਰਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਮਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ ਅਸਲੀ ਉਚਯਾਣ ਤੇ ਹੈਂਕੜ ਵਾਲੀ ਉਚਯਾਣ ਦਾ ਫਰਕ ਹੁਣ ਸਮਝ ਲਿਆ ਨੇ ? ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰੀ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਦਾ ਨੀਵੇਂ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਅਸਲੀ ਉਚਯਾਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਜਦੋਂ ਸਾਈਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਮਨ ਤੋਂ ਆਸ, ਅੰਦੇਸ਼ੇ, ਸੋਚਾਂ; ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਬੋਝ ਢਹਿ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਨ ਇਸ ਉਚਿਆਣ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ* ।

---

*ਆਸ ਅੰਦੇਸਾ ਦੁਇ ਪਟ ਜੜੇ।

ਝੰਡਾ–ਜੀ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਜੀਉ ! ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਹਾਂ, ਗਲ ਇਕ ਹੋਰ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ (ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ)-ਪੁੱਛੋ।

ਝੰਡਾ—ਇਹ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ: ਸਾਡੇ ਮਨ ਤੇ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਬਣਤਰ ਐਸੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਰਟਨ ਕਰਾਂਗੇ ਸੋ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਵੱਸ ਜਾਏਗੀ, ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਚੇਤਾ ਅਸੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਰੱਖਾਂਗੇ, ਸੋ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸਾਡਾ ਗਿਆਨ ਬਣ ਜਾਏਗੀ–ਲਗਾਤਾਰੀ ਗਿਆਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਗਜ਼ਾਨ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸੁਖ ਹੀ ਮਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਇਉਂ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਲਗਾਤਾਰ 'ਭਾਵ' ਯਾ 'ਸੁਭਾਵ' ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਆਖੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਬਾਤ ਅਸੀਂ ਬਾਰਬਾਰ ਸਿਮਰਣ ਕਰਾਂਗੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਏਗੀ, ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਰਤ ਵਿਚ ਬਹਿ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਹ ਮਨ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਪਰਤ ਜਾਂ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਬੈਠਣਾ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ? ਹੇਠਲਾ ਪਰਤ ਮਨ ਦਾ ਕੀਹ ਹੈ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਝੰਡਿਆ ! ਗੱਲ ਜ਼ਰਾ ਗਹੁ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਚਿੱਤ ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਂ ਹਰ ਮਤਿ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ੇ ਮੂਜਬ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣੀ ਸੀ, ਪਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੰਨ੍ਹਣੇ, ਪਰ ਤੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਮਝ ਲੈ। ਸਾਡਾ ਜੋ ਇਸ ਜੜ੍ਹ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੈਤੰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗਿਆਤਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਉਹ ਅਸੀਂ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਆਪਾ ਹੈ ਯਾ ਸਾਰਾ ਕੁਛ ਆਪਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਾਰੇ ਦੇ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਜੀਵ ਉਸ ਦੇ ਉਤਨੇ ਹਿੱਸ਼ੇ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੈ, ਜਿਤਨੇ ਵਿਚ ਕਿ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ, ਪਛਾਣ ਆਦਿਕ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਮਨ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵੇਰ ਟਪਲਾ ਖਾ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਚਣ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਮਨਨੂੰ

ਸਾਰਾ ਮਨ, ਸਾਰਾ ਆਪਾ, ਸਾਰੀ ਜਿੰਦ ਸਮਝ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ 'ਸਾਡੇ ਸੋਚਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨ' ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਰਤ ਯਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਇਸ ਮਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਆਦਿ ਅਕਸ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਨੋ ਓਥੇ ਅਕਸ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਇਉਂ ਕਹੀਏ ਕਿ ਉਸ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਅਭਿਆਸ 'ਸੰਸਕਾਰ' ਬਣਕੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨ ਸੋਚਦਾ ਵਿਚਾਰਦਾ ਤੋਲਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ।

ਝੰਡਾ (ਕੁਛ ਕਾਹਲਾ ਹੋਕੇ)—ਫੇਰ ਉਸ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਸੋਝੀ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੀ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਉਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਅੰਦਰਲੀ ਰੁਚੀ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਦੂਸਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਤਰੰਦਾ ਤੇ ਉੱਥੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਕਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਰਤ ਵਿਚ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਕਰਨੀਆਂ ਦੇ ਅਕਸ ਜੋ ਮਨ ਤੇ ਪੈ ਕੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਸੋ ਸੰਸਕਾਰ ਸਮਝ ਲਓ। ਮਨ ਦਾ ਉਹ ਪਰਤ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਸਕਾਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਚ, ਵਿਚਾਰ, ਖਿਆਲ, ਜੋਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ, ਪਰ 'ਰੁਚੀਆਂ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਜਦ ਕਿਸੇ ਭਲੀ ਸੁਹਬਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਸਰੀਰ ਪੁਰ ਬੁਰੇ ਅਸਰ ਵੇਖਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਦੇ ਪਰਤੱਖ ਮਨ (ਸਗਜਾਤ ਮਨ) ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅਵਗੁਣ ਸਿਆਣਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਹੀ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਗੁਪਤ ਮਨ ਨੇ (ਜਿਥੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹਨ) ਇੰਨੀ ਛੇਤੀ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ

ਛੱਡਿਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਦ ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਵਗੇਗੀ, ਬੱਦਲ ਜੁੜਨਗੇ ਯਾ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਆਵੇਗੀ, ਕਿਤੇ ਕਲਾਲਖਾਨਾ ਦਿੱਸੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਉੱਠੇਗੀ, ਉਸ ਦਾ ਪਰਤੱਖ (ਯਾ ਸਗਯਾਤ) ਮਨ ਤਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਔਗੁਣ ਚਿਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪੀਣੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਰੁਚੀ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਰੁਚੀ ਕਿਥੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ? ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਰੁਚੀ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਸੰਚਰੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਗੁਪਤ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਾਰਣ ਰੁਚੀ, (ਪਰਤੱਖ ਮਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬੀ ਉੱਠ ਰਹੀ ਰੁਚੀ) ਉਸ ਗੁਪਤ ਮਨ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਅਪਣਾ ਆਪ ਅੰਦਰ ਲੁਕੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਇਕ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰੋ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੂ-ਬਹੂ ਨਕਸ਼ੇ ਯਾ ਹੋਰ ਹੋਰ ਵਟਾਵੇਂ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਨਕਸ਼ੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵੇਖੋਗੇ। ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਅਪੂਰਣ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕਈ ਵੇਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਛ ਗੁਪਤ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਤੱਖ ਮਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੁੱਤਾ ਆਦਮੀ ਜਾਗ੍ਰਤ ਵਾਂਙੂ ਸੋਚਦਾ ਵਿਚਾਰਦਾ, ਜੋਖਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਤੱਖ ਮਨ ਤਾਂ ਜਾਗ੍ਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇ ਵਰਤੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਚਿੱਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਹ ਉਹ ਦੂਸਰਾ ਮਨ ਹੈ, ਜੋ ਸੋਚਾਂ, ਵਚਨਾਂ, ਕਰਨੀਆਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਚਿੱਤ੍ਰ ਨਕਸ਼ੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਟਾ ਵਟਾ ਕੇ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਝੰਡਿਆ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਸੋ ਮਨ ਉਹ ਹਈ।

ਝੰਡਾ ਠੀਕ ਸਮਝਾਇਆ ਨੇ ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀਉ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੁੱਤਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਸੱਭੇ ਗੱਲਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਸਮਝ ਵਿਚ

ਪੁੜੀਆਂ ਕੋਈ ਨਾ। ਸੰਸਕਾਰ ਕਦੇ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਕਈ ਵੇਰ ਵਰਤਿਆ, ਪਰ ਸੋਝੀ ਨਾ ਆਈ ਕਿ ਅਸਲ ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਦਾਤਾ ਜੀ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸੁਆਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਕਸਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਭੁੱਖ ਤ੍ਰੇਹ ਤੇ ਹੋਰ ਸਰੀਰਕ ਭੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੰਸਕਾਰ ਓਹੋ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਣਗੇ: ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਹੇਠਲਾ ਮਨ ਤਾਂ ਸਰੀਰਕ ਕਾਮਨਾਂ, ਸਰੀਰਕ ਭੁੱਖਾਂ, ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਨੋ ਇਕ ਤਲਾਉ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਤ੍ਰੰਗ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਤੇ ਵਿਕਾਰੀ ਹੀ ਉਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਫਿਰ ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਵੰਜਾ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਰੁਚੀ ਉੱਚੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕੀਕੂੰ ਹੋਵੇਗੀ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਭਾਈ ! ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਭਲਿਆਈ ਤੇ ਉਚਿਆਈ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਮਝਕੇ ਉਸ ਪਰ ਟੁਰਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਇੰਦੀਏ ਬੰਨ੍ਹ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਜਗਜਾਸੂ ਲੋਕ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੇ ਤਰਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਮੁੜ ਮੁੜਕੇ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਦੀਆਂ ਲੁਕੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ 'ਸਮਝੇ ਤੇ ਚੰਗਾ ਜਾਣੇ ਰਸਤੇ' ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਝੰਡਾ—ਫੇਰ ਸਾਡੀ ਕਲਿਆਣ ਤਾਂ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਈ !

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਅਸੰਭਵ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਅਉਖੇਰੀ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਂ ਮੰਗਦੀ ਹੈ।

ਝੰਡਾ-ਕਿਵੇਂ ਸਾਈਂ-ਸਾਹਿਬ ਜੀਉ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਜਿਵੇਂ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਉਸ ਗੁਪਤ ਮਨ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੁਣ ਭਲੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਏ।

ਝੰਡਾ—ਉਹ ਜੋ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕੀਕੂੰ ਸੱਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੀ

ਵਸਤੂ ਉਸ ਵਿਚ ਕੀਕੂੰ ਪਵੇ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਜੋ ਵਸਤੂ ਉਥੇ 'ਵਿਕਾਰ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ' ਰੂਪੀ ਭਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਭਲਿਆਈ ਤੇ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਵਸਤੂ ਪਾਈ ਜਾਓ ਤਾਂ ਵਿਕਾਰ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਵਸਤ ਉਥੋਂ ਆਪੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।

ਝੰਡਾ—ਆਪ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਗੁਪਤ ਮਨ ਵਿਚ, ਜੋ ਮਾੜੀ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਭਰੀਏ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵਸਤੂ ਆਪੇ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਜਿਵੇਂ ਮੈਲੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਰਾਤ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਵਸਦੇ ਵਿਚ ਧਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਉਤੋਂ ਨਿਰਮਲ ਨੀਰ ਪੈ ਪੈ ਕੇ ਪਰਾਤ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਹੈ; ਮੈਲਾ ਪਾਣੀ ਆਪੇ ਨਿਕਲਦਾ ਨਿਕਲਦਾ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤਾਂ ਪਰਾਤ ਨੂੰ ਡੋਹਲ ਸਕੀਏ ਤਾਂ ਮੈਲਾ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਜੇ ਡੋਹਲ ਨਾ ਸਕੀਏ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਵਸਦੇ ਵਿਚ ਪਈ ਪਰਾਤ ਦਾ ਮੈਲਾ ਪਾਣੀ ਆਪੇ ਮੁੱਕ ਜਾਏਗਾ ਤਾਜ਼ਾ ਮੀਂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੈ ਪੈਕੇ। ਇਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਮਾਤ੍ਰ ਪਰਾਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਮਝੇ ਪੈ ਜਾਏ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਸਾਫ ਸਾਫ।

ਝੰਡਾ—ਸੁਆਦ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮੈਲ ਨਾਲ ਅੱਟੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀ ਵਸਤੂ ਪਾਈਏ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਨੇਕੀਆਂ।

ਝੰਡਾ—ਨੇਕ ਕਰਮ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਸ਼ੁਭ ਵਿਚਾਰ, ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸੋਚਾਂ, ਸ਼ੁਭ ਬਚਨ, ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ।

ਝੰਡਾ—ਕਿੰਨਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈਏ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਹੱਡਵਰਤੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਨਾ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਨੇਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾ ਸੁਧਾ ਨੇਕ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਨੇਕ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਸੰਵਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜੇ ਜਾਂਦੀ, ਸੱਚਾ ਬਚਨ ਜੇ

ਬਖ਼ਸ਼ ਲੈਣਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ ਇਹੋ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦੇ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਰੁਚੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਨੇਕੀ ਤੇ ਆਉਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ । ਅੰਦਰਲੀ ਮੈਲ ਕੱਢਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਬੰਦਾ ਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਤੋਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਮੈਲ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕੁਛ ਧੋਪਦੀ ਹੈ, ਕੁਛ ਹੋਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਿਰੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਟੇਕ ਧਾਰਨੀ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਅਪੜਾਉਂਦੀ । ਕਰਮ ਸ਼ੁਭ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਸੋਚ ਭਲੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਤਾਣ ਲਾਉਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਛ ਹੋਰ ਬੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਹਿ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਕਸਰ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇ । ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸੰਵਰਦਾ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਅਵਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ, ਇਹੋ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਜੋ ਓਹ ਨਹੀਂ ਧੋਪਦੇ।

ਝੰਡਾ—ਜੀ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੋ ਨਾ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈਸੀ, ਉਹ ਇਸੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੱਲ ਸੀ ।

ਝੰਡਾ ਹੁਣ 'ਗੁਪਤ ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਨ' ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਪਹਿਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਨੋ ਭੁੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਸੁਣਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀਦਾ ਇਹ ਵਾਕ ਮੁੜ ਲੱਗਾ ਸਾਰੀ ਸੋਚ ਮੁੱਢੋਂ ਸੁੱਢੋਂ ਕਰਨ । ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਬੋਲਿਆ—ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਜੀਓ ! ਮੁੜ ਜਿੱਥੇ ਗਲ ਹੁਣ ਆਈ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਚਾਕੇ ਲੈ ਚੱਲਣ ਦੀ ਮਿਹਰ ਚਾ ਕਰੋ ਨਾ, ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਤਾਂ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ ਹਾਂ ਇਥੋਂ ਲੜ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਮੇਲਦਾ ਮੇਰਾ ਮੂਰਖ ਮਨ ਉਸ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ- ਝੰਡਾ ! ਇਹ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਪੂਰਨ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਮਨ ਅਵਗੁਣੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਅਵਗੁਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਉਪਜ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਅਸਾਂ ਤੱਕਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਾਡੀ ਸਫਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਲਜਾਣ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਅਵਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਾਂ, ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਵਿਚ ਹਨ*। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਸਾਫ ਹੈ।

ਝੰਡਾ—ਆਪ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਸਾਈਏ। ਮੈਲ ਵਾਲੀ ਪਰਾਤ ਨੂੰ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਚਾਕੇ ਬੱਦਲਾਂ ਹੇਠ ਧਰੀਏ। ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਵੱਸਦੀ ਮੋਲ੍ਹੇਧਾਰ ਵਰਖਾ ਆਪਣੇ ਨਿਰਮਲ ਨੀਰ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਨਿਰਮਲ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ, ਮੈਲਾ ਪਾਣੀ ਆਪੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

ਝੰਡਾ—ਕਿਵੇਂ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਜੋ ਤੁੱਧੋ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ਹੋਂਦ, ਨਿਰੋਲ 'ਹੋਂਦ', ਉਹ 'ਹੈ' ਅਰਥਾਤ 'ਸਤਿ' ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਸਰੂਪ ਚਿੰਤਨ ਕਰੀਏ। ਜਾਂ ਇਉਂ ਆਖੀਏ ਕਿ ਉਸ ਸਭ ਗੁਣੀ ਭਰਪੂਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੀਏ। ਉਹ ਸਭ ਗੁਣੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ; ਉਹ ਨੇਕੀ ਕੁੱਲ ਹੈ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਸ ਨੇਕੀ ਕੁੱਲ ਦੀ, ਸਰਬ ਗੁਣੀ ਭਰਪੂਰ ਦੀ, ਸੁਧੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਦੀ ਅਸੀਂ ਯਾਦ ਕਰਾਂਗੇ ਉਸ ਹੋਂਦ ਦਾ ਭਾਵ, ਉਸ ਦਾ ਗੁਣੀ ਭਰਪੂਰ ਸਰੂਪ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਕਸ ਪਰਤੱਖ ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਆ ਕੇ, ਸੰਸਕਾਰ ਬਣ ਬਣ ਕੇ, ਸੰਸਕਾਰ ਜਿਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਮਨ ਵਿਚ ਉਤਰੇਗਾ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਨ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਟਿਕਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਮਾੜੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਉਛਲ ਉਛਲਕੇ ਡੁੱਲ੍ਹਣ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਭਰਨ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਥੇ ਸਾਈਂ ਦਾ ਸਰੂਪ, ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਭਾਵ, ਉਸ

*ਸਭਿ ਗੁਣ ਤੇਰੇ ਮੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ॥ ਵਿਣੁ ਗੁਣ ਕੀਤੇ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਇ॥ [ਜਪੁਜੀ

ਦਾ ਗੁਣੀ ਭਰਪੂਰ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਲਬਾਲਬ ਭਰ ਜਾਏਗਾ ।

ਫਿਰ ਸਾਡੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਸਭ ਨੇਕ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵਜੂਦ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਭਰ ਭਰਕੇ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਮਨ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਦੋ ਜਹਾਨਾਂ ਦੇ ਮੀਤ ਜੀ । ਫਿਰ ਉਸ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨਿਵਾਸ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਰਸ ਆਵੇਗਾ, ਆਨੰਦ ਆਵੇਗਾ । ਉਸ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਰਤ ਵਿਚੋਂ ਨੇਕੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਉਪਜਣਗੀਆਂ ਜੋ ਪਰਤੱਖ ਮਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਮਾਨੋ ਨੇਕੀ ਦੀ ਰਾਸ ਅੰਦਰ ਜਮਾਂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ; ਐਉਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਗੁਣ ਸਾਗਰ ਦੇ ਗੁਣ ਬੀ ਆ ਜਾਣਗੇ । ਨਾਮ ਜਪਿਆਂ ਪਾਪ ਧੋਪੇ, ਸਾਈਂ ਆਇਆ, ਸਾਈਂ ਆਇਆਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਆਏ। ਫੇਰ ਸਮਝੋ ਕਿ ਨਾਮ ਅੰਦਰ ਰਚ ਗਿਆ ਹੈ* ।

ਝੰਡਾ—ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਇਹ ਮਨ ਸਾਈਂ ਦੀ 'ਹੋਂਦ' ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਅੰਦਰਲੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਏਗਾ, ਇਉਂ ਅੰਦਰਲਾ ਘਟ 'ਸਾਈਂ' ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਏਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅੰਦਰ ਵੱਸ ਜਾਏਗਾ, ਉਹ ਸਾਈਂ ਸਰਬ ਗੁਣ ਦਾ ਸੋਮਾਂ ਹੈ 'ਨੇਕੀ ਸੁਧੀ ਤੇ ਨੇਕੀ ਸਾਰੀ' ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਛੁਹ ਸਾਰੇ ਅਵਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅੰਧਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਭ ਅਵਗੁਣ ਦੂਰ ਹੋਕੇ ਗੁਣ ਭਰ ਜਾਣਗੇ, ਫਿਰ ਆਪਾ ਆਪੇ ਸੁੱਧ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ, ਇਹੋ ਆਪ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਨਾ ?

---

*ਏਕੁ ਸਬਦੁ ਮੇਰੈ ਪ੍ਰਾਨਿ ਬਸਤੁ ਹੈ ਬਾਹੁੜਿ ਜਨਮਿ ਨ ਆਵਾ ॥

ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੧

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਭਲੇ ਪੁਰਖਾ !ਇਹੋ! ਸਾਡੀ ਮਤਿ,ਸਾਡਾ ਅੰਦਰਲਾ ਮਨ, ਸੁਰਤ, ਸਾਰਾ ਕੁਛ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨਾਲ, ਉਹ ਧੋਪ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਨਾਲ। ਬੱਸ ਇਹੋ ਸਿੱਧਾਂਤ ਹੈ*, ਸਮਝ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਓ।

ਝੰਡਾ—ਠੀਕ ਫੁਰਮਾਯਾ ਨੇ, ਨਾਮ ਕੀਕੂੰ ਜਪਾਂ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਸਾਰਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਦੇ ਜਪਣ ਦੀ ਵੰਜਾਖਜਾ ਦਾ ਦੱਸ ਚੁਕੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਜੇ ਥੋੜੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਣਾ ਹਈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸੁਣ ਲੈ। ਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਹੀ ਦਾਰੂ ਹੈ, ਨਾਮ ਅਰੋਗਤਾਈ ਹੈ, ਨਾਮ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਨਾਮ ਅਮੋਲਕ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ†। ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ ਇਸ ਦੇ ਜਪਣਹਾਰ ਜਾਣਨਹਾਰ ਤੋਂ ਸੁਣਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰ ਲਈ, ਅਮੰਨਾ ਕੀਤਾ, ਭਰੋਸਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ। ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਜਪਣਾ ਆਰੰਭਿਆ। ,,ਅੰਤਰ ਗਤ ਤੀਰਥ ਹੈ ਇਕ,, ਅਰਥਾਤ ਸਾਡਾ ਅਪਣਾ ਮਨ ਇਕ ਤੀਰਥ ਹੈ। ਉਸ ਤੀਰਥ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ। ਉਹ ਐਉਂ ਕਿ ਜੀਭ ਨਾਮ ਜਪੇ, ਮਨ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦਾ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਭਰਦਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਆਵੇ। ਇਹ ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ‡। ਬਸ ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ-ਪਰਤੱਖ ਮਨ ਜੋ ਹੈ ਸੋ—ਤਾਂ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਲ ਮਨ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਈ ਬੈਠਾ ਹਿੱਸਾ ਬੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ

---

*ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾਂ ਕੈ ਸੰਗਿ ॥ ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ ।[ਜਪੁਜੀ

†ਸਾਚੀ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲੁ ਕੀਮ ਨ ਕੋਈ ਜਾਣਦੋ॥[ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਛੰਤ ਮ:੫ ਡਖਣਾ

‡ਸੁਣਿਆ ਮੰਨਿਆ, ਮਨਿ ਕੀਤਾ ਭਾਉ ॥ ਅੰਤਰ ਗਤਿ ਤੀਰਥਿ ਮਲਿ ਨਾਉ ॥ [ਜਪੁਜੀ

ਹੈ। ਇਸ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਂਈ ਨਾਮ ਦੇ ਵਸ ਗਿਆਂ, ਉਸ ਦੇ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਤੋਂ ਫਿਰ ਇਕ ਸੁਹਾਉ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਉਪਜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ†। ਤਦੋਂ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਜੀਵ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਪੁਰਖਾ !ਇਸ ਸਾਰੀ ਗਲ ਬਾਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।ਨਾਮ ਨਾਲ ਕਲਿਆਣ ਹੈ, ਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਓ, ਸਾਰੀ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਤੇ ਘਬਰਾ ਹਟ ਜਾਣਗੇ।

ਝੰਡਾ—ਅੱਛਾ ! ਇਤਨਾ ਸਾਰਾ ਜੋ ਕੁਛ ਆਪ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਨਾਮ ਹੈ ! ਅਸਾਂ ਨਾਮ ਨਿਰਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਨਾਮ ਵਿਦਯਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਨਾਮ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਨਾਮ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ‡। ਆਪੇ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਲਾਈ ਰੱਖਣਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਰਹਿਕੇ ਰੰਗ ਤੇ ਰਸ ਵਿਚ ਜੀਉਣਾ ਨਾਮ ਹੈ*, ਨਾਮ ਜੋ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਅਜੇ ਹੋਰ ਹੈ। ਨਾਮ ਇਕ ਤਿਆਰੀ ਤੇ ਜਤਨ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਸਾਧਨ ਤੇ ਦਰਜਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਲੇ ਲਗਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਕਰਨਾ ਅਪਣੇ ਪਾਲੇ ਨੂੰ ਹਰਨਾਂ ਹੈ; ਤਿਵੇਂ ਅਵਗੁਣੀ ਭਰਪੂਰ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕਰੀ ਰੱਖਣਾ ਮਨ ਦੇ ਅਵਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਕਰਨਾ ਤੇ ਰੱਖਣਾ, ਇਹ ਰੁਖ਼, ਇਹ ਝੁਕਾਉ, ਇਹ ਯਾਦ ਇਹ ਯਤਨ ਸਭ

---

†ਸਤਿ ਸੁਹਾਣੁ ਸਦਾ ਮਨਿ ਚਾਉ ॥ [ਜਪੁਜੀ

‡ਨਾਉ ਪੂਜੀਐ ਨਾਉ ਮੰਨੀਐ ਅਖੰਡੁ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸੋਇ ॥ [ਸਿਰੀ ਰਾ: ਮ: ੧

*ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨ ਛੋਡੈ ਸਾਧਨ ਨਾਮਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਣੀਆ ॥
(ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਪੂ: ਛੰ: ਮ: ੧

ਨਾਮ ਹੈ ।

ਝੰਡੇ ਦਾ ਅੰਦਰ ਸੰਸਿਆਂ ਤੇ ਦੁਬਿਧਾ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਸੋਝੀ ਤੇ ਅਮੰਨਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸੁਣ ਸੁਣਕੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਉੱਚੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਰੌ ਮਨ ਵਿਚ ਟੁਰ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਸੁਆਦ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ,ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਾ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਰਸ ਮਗਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਧਰ ਮਰਦਾਨਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਕੇ, ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਕੁਰਲਾ ਪਾਣੀ ਕਰ ਦਬੇ ਪੈਰੀਂ ਉਰੇ ਆਕੇ ਮਲਕੜੇ ਜੇਹੇ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਜਦ ਬਾਤ ਚੀਤ ਬੱਸ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਡਿੱਠਾ ਤਾਂ ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ-ਹਾਂ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਆਏ ਅਤਿੱਥੀ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਖਾਣਾ ਖੁਆਲ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੁਛ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਦਿਓ ?

ਸਤਿਗੁਰ ਸੁਣਕੇ ਮੁਸਕ੍ਰਾਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ-ਮਰਦਾਨਿਆਂ! ਠਹਿਰ ਜਾਹ,ਖੁਆਲਣਾ ਖਾਣ ਨਾਲੋਂ ਬਰਕਤ ਵੰਦਾ ਹੈ ।

੪.

ਸਮਾਂ ਲੰਘਦਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਭੁੱਖ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਣ ਦਿੰਦੀ, ਚਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੁਛ ਮੂੰਹ ਪਾਉਣ । ਦੋ ਤ੍ਰੈ ਵੇਰੀ ਉਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਝੰਡੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੀ ਮਗਨਤਾ ਵਲੋਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਪਰਤਿਆ, ਕਿ ਹੈਂ ! ਅਜੇ ਤਕ ਦਾਤਾ ਸਾਈਂ ਜੀ ਭੁੱਖੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਸੁਆਰਥੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭੋਜਨ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਪੈਸੇ ਭਰ ਅੰਨ ਮੂੰਹ ਪਾਉਣ ਦਾ ਬੀ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ ਲੈਣ ਦਿੱਤਾ ! ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ, ਜਿਸਦੀ ਰੌਂ ਅੰਦਰ ਟੁਰ ਪਈ ਸੀ-ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜਯੋਤਿ ਜੀ ! ਆਪ ਭੋਜਨ ਪਾਓ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ— ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਨੂੰ ਖੁਆਲਣਾ ਹੈ ਪਹਿਲੋਂ।

ਝੰਡਾ—ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਫਿਰ ਇੱਥੇ ਉਦਿਆਨ ਵਿਚ ਨਾ ਬੈਠੋ ਤੇ ਇਸ ਦਾਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਚੱਲੋ* ।

ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਸਾਈਂ ਸੁਣ ਕੇ ਟੁਰ ਪਏ ਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਜੋ ਹੋਈ ਉਸ ਤੋਂ ਝੰਡੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਆਪ ਇੰਦਰਸੈਨ ਨੂੰ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾਨ' ਦਾ ਭੋਜਨ ਪਾਉਣਗੇ। ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀ ਹਮਸੋਸ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸੱਦ ਲਿਆ, ਉਹ ਬੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਚਨ ਸੁਣਦਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਦਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਡੇਰਾ ਕਰਾਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਜਾ ਵਿਚ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੂੰ ਸੱਦਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :—

ਕਰਹਿਂ ਹੇਤ ਜਿਹ ਗਜਾਨ ਧਿਆਨਾ ॥
ਮਿਲਾ ਸੰਤ ਪੂਰਨ ਗਤਿ ਦਾਨਾ ॥੪੦॥
ਚਲਹੁ ਬੁਲਾਵਤ, ਅਬ ਤਿਹ ਪਾਹੀ ॥
ਤੁਮ ਬਿਨ ਅਸਨ ਅਚਤ ਸੋ ਨਾਂਹੀ॥ [ਨਾ: ਪ੍ਰ:

ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਟੁਰ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਝੰਡੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੱਲ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਛੱਡ ਆਏ ਸਾਓ ਮੇਰੇ ਘਰ, ਸੋਈ ਪੁਰਖ ਸੀ ਉਸ ਜੋਤ ਨਿਰੰਜਨੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀਆਂ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤਾਰਨ ਨਮਿੱਤ ਏਧਰ ਆਏ ਹਨ। ਕੀਕੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ? ਕਦੋਂਕਣੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ? ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਾਰ

---

*ਪੁ: ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਝੰਡਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ, ਪਰਗੁ; ਨਾ: ਪ੍ਰ; ਤੇ ਬਾ; ਵਾ; ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਉਦਿਆਨ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ।

ਕਰੇ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਦਿਬ ਜਜੋਤੀ ਹੈਅਰ ਓਹ ਸੁਤੇਸਿੱਧ ਹੀ ਉਹ ਕੁਛ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਕਲਾਂ ਫਿਕਰਾਂ ਨਾਲ ਬੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਫਿਰ ਝੰਡੇ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲ ਬਾਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਵਾਕ-ਜਿਵੇਂ ਕੁ ਯਾਦ ਸਾਸੁ--ਇੰਦ੍ਰ ਸੈਣ ਨੂੰ ਸੁਣਾਏ। ਇੰਦ੍ਰ ਸੈਣ ਕਦੇ ਮੁਸਕ੍ਰਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਕਦੇ ਅੱਥਰੂ ਭਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਦੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਫੇਰ ਹੱਸਦਾ ਤੇ ਆਖਦਾ ਸੀ:—ਆਪੇ ਹੀ ਦਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਕੁਛ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਦੇ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਅਚਰਜ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਦੁਏ ਟੁਰੀ ਆਏ। ਜਾਂ ਆ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੇ ਅੱਗੇ ਹੋਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਮਾਨੁੱਖ ਕੁਲ ਦੇ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤੀ :—ਆਓ ਭਾਈ ਇੰਦਰ ਸੈਣ! ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ?

ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਸਾਰ ਐਉਂ ਖਿੱਚ ਖਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੁੱਦਤਾਂ ਦੇ ਜਾਣੇ ਸਿਆਣੇ ਪਰਮ ਹਿਤੂ ਜੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਡਾਢੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ: 'ਆਪ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ, ਤੁੱਠੇ ਹੋ, ਬਿਰਦ ਸੰਭਾਲਿਆ ਨੇ। ਮੁੱਦਤਾਂ ਤੋਂ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਚਾਨਣਾ ਦਿਓ ਤੇ ਪਰਦਾ ਉਠਾਕੇ ਦਿਖਾ ਦਿਓ ਜੋ ਹੈ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ?'

ਗੁਰੂ ਜੀ--ਜੋ ਮਨ ਨਾਲ ਸੋਚੀਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜਾਣਨਾ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਹੈ, ਪਰ ਮਨ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਓਹ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਜੋ ਸਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਇਹੋ ਪਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਅਸਾਂ ਆਪੇ ਅੱਗੇ ਤਾਣ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇੰਦਰ ਸੈਣ! ਘਾਲ ਜੋ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹੋ ਤੇ ਜੋ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਉਹ ਨੂਰ ਲਈ ਹੀ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਨੂਰ ਤਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਜੇ ਮਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਟੁਰੀਏ ਤਾਂ। ਉਸ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ,

ਭਗਤੀ ਹੈ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ- ਸੱਚ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਿਆਨ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਰਦਾ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨਾਂ ਦੇ ਰੁਖ਼ ਅੱਡਰੇ ਹਨ। ਝੰਡੇ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਭਗਤੀ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਗਿਆਨ ਵੰਨੇ, ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸਤਿਸੰਗੀ। ਸਾਧਨ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇਕੋ ਕੀਤੇ ਹਨ:— ਮਨ ਨੂੰ ਧਾਵਣੋ ਵਰਜਣਾ, 'ਹਾਂ' ਨਾਮ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹਟਾ ਹਟਾ ਕੇ ਇਕ 'ਸਾਰ' ਤੇ ਟਿਕਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਬਣਿਆ ਨਹੀਂ ਕੁਛ, ਇਕ ਸੁੰਨ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉ ਜਿਹਾ ਕੁਛ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਕ ਉੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਉਟਕ ਉਟਕ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਰੇਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰੋ, ਕੋਈ ਸਰ ਸੰਧ ਕੇ ਛੱਡੋ ਜੋ ਹਨੇਰਾ ਜਿਹਾ, ਜਿਹੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੂਰ ਹੋਵੇ। ਕੁਛ ਦਿਨ ਅਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਕੁਛ ਜੋਗ ਸਾਧਨ ਬੀ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਸਾ ਘਟ ਵਿਚ ਆ ਉਖੇੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਇਕ ਗਲ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ, ਐਉਂ ਭਾਸਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਆਪ ਆਵੇਗਾ, ਲੜ ਲਾਵੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਫਿਰ ਇੱਛਾ ਕੀ ਹੈ, ਲੋੜ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?

ਇੰਦਰ ਸੈਣ-

ਬਹੁਤ ਦਿਨਨ ਕੀ ਹਮ ਉਰ ਚਾਹੂ। ਕਰਹੁ ਦ੍ਵੈਤ ਸਭ ਉਰ
ਤੇ ਦਾਹੂ ॥੪੪॥ ਗਜਾਨਾਨੰਦ ਦਾਨ ਕੋ ਦੀਜੈ। ਹਮ ਪਰ
ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰਸੀਜੈ। ਕੋਟਕ ਜਨਮ ਬਿਤੀਤੇ ਭੂਲੇ। ਨਿਜ
ਸਰੂਪ ਤੇਭੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲੇ ॥੪੫॥ ਸੋ ਸਰੂਪ ਅਬ ਦੇਹੁ ਦਿਖਾਈ।
ਜਾਮੈਂ ਕਬਹੂਨ ਆਵਨਜਾਈ। ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਕੇ ਦ੍ਵੰਦ ਬਿਹੀਨਾ
ਜੋ ਕਿਹ ਮਲ ਤੇ ਹ੍ਵੈ ਨ ਮਲੀਨਾ ॥੪੬॥

ਸੁਣਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੁਸਕ੍ਰਾਕੇ ਬੋਲੇ—ਜੇ ਗਜਾਨਾਨੰਦ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰ ਦੱਛਨਾ ਕੀਹ ਦਿਓਗੇ?

ਇੰਦਰ ਸੈਣ- ਜੋ ਆਗਜਾ ਕਰੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਸਰਬੰਸ ਦੇ ਦਿਓ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਜੀ

ਕਹਿਨ ਲਗੇ ਹਮਰਾ ਧਨ ਧਾਨਾ। ਸਦਨ ਸਹਿਤ ਤੁਮ ਚਰਨ ਚਢਾਨਾ। ਹਮ ਨਹਿਂ ਗ੍ਰਹਨ ਕਰੈਂ ਅਬ ਕੋਊ। ਜੋ ਸਰਬੰਸ ਹੁਤੋ ਦਿਯ ਸੋਊ ॥੫੨॥

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਅਪਣਾ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ?

ਇੰਦਰ ਸੈਣ--ਇਕ ਇਹ ਸਰੀਰ।

ਗੁਰੂ ਜੀ--ਇਹ ਬੀ ਦੇ ਦਿਓ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਸਤਿ ਬਚਨ, ਇਹ ਬੀ ਅਰਪਣ ਹੈ ਆਪ ਦੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ--ਹੁਣ ਆਪ ਪਾਸ ਕੀ ਬਾਕੀ ਹੈ?

ਇੰਦਰ ਸੈਣ--ਅੰਤਹਕਰਣ।

ਗੁਰੂ ਜੀ--ਇਹ ਬੀ ਅਰਪ ਦਿਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਰਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਇਹ ਬੀ ਤੁਹਾਡੀ 'ਮੈਂ' ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਦਾ 'ਮੇਰਾ'; ਤੁਹਾਡੀ ਵਸਤੂ ਜਿਸ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਮਾਲਕ ਹੋ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ - ਇਹ ਬੀ ਸਮਰਪਨ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਹੁਣ ਜੋ ਸੰਸਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੈ ਉਹ ਪੁੱਛੋ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗਯਾਨ ਵਿਚ ਕਸਰ ਹੈ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੇ ਜਦ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਭਾਈ! ਇਹ ਜੋ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੰਕਲਪ ਫੁਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਸੰਸੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ, ਸੋ ਤਾਂ ਮਨ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਮਨ ਨੂੰ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਕਲਪ ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਸੰਸੇ ਉਠਦੇ ਹਨ, ਮਨ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਅਰਪ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਸਾਨੂੰ ਅਰਪੀ ਸ਼ੈ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਸੰਕਲਪ ਕਰਦੇ ਹੋ ਸੋ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਦੋਵੇਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਚਰਜ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਕਲਪ ਫੁਰਨੋਂ ਰੁਕ ਖੜੋਤਾ, ਫੁਰੇ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਦੂਜਾ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰੇ ਕਿ ਇਹ ਧਰਮ ਨਹੀਂ। ਇਉਂ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਟਿਕਾਉ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਹੋ

ਗਏ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਅਪਣੀ ਚਿਤਵਨਾ ਤੇ ਹਉਂ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ ਸੋ ਬੀ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਦੇ ਚੁਕੇ ਹੋ। ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਨੇ ਇਕ ਐਸਾ ਬਾਣ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਦੁਹਾਂ ਦਾ ਆਪਾ ਦੂਈ ਦੀ ਛੋਹ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਪਰਛਾਈਂ ਕਿ ਹਉਂ ਹਉਂ ਮੈਂ ਮੈਂ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਨੇ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਸੋ ਦੂਰ ਹੋਈ ਤੇ ਓਹ ਦੁਇ ਅਪਣੇ 'ਆਪ' ਵਿਚ ਟਿਕ ਗਏ। ਜੋ ਗਲ ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ, ਅਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੰਘਦੀ ਵੇਖੀ ਅੱਜ ਲੰਘੀ, ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਗਈ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਨੈਣ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਬੋਲੇ—

ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਧਨ ਧਾਮ ਸਰੀਰ ਅੰਤਹਕਰਨ ਸਭ ਕੁਛ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਹੈ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਰਹੇ ਜਦ ਤਕ ਹੈ ਸਰੀਰ, ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਕਾਈ ਸ਼ੈ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਅਸਾਂ ਲਏ ਸਨ ਤੁਸਾਨੂੰ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਤੋਂ ਚੁੱਕਕੇ ਅਸਲ 'ਮੈਂ' ਦਾ ਝਲਕਾ ਦਿਖਾਵਣ ਵਾਸਤੇ। 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਅੰਦਰੋਂ ਉਠਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਰੀ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਓਪਰੀ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਕੀ ਰਿਹਾ ? ਆਪੇ ਦਾ ਆਪੇ ਵਿਚ ਆਪੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨਾ, ਸੋ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਮਾਣ ਲਈ ਹੈ, ਹਾਂ ਦੇਖ ਲਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਦੇ ਇਸ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਨੂੰ, ਜੋ ਓਪਰੀ ਕੀਤੀ ਨੇ, ਆਪਣੀ ਨਾ ਕਰਿਓ, ਤਾਂ ਗਿਆਨ, ਜੋ ਹੁਣ ਦਾਨ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਟਿਕਿਆ ਰਹੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੁੜ ਸਿਥਲਤਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਢਿੱਲ ਪਏਗੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਦਾ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਿਥਲਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਜੋ ਝਲਕਾ ਤੁਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਵੱਜਾ ਹੈ, ਸੋ ਮੁੜ ਵੱਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਲੜ ਘੁੱਟਕੇ ਫੜ ਲਓ।

ਹੁਣ ਟੁਰੋ ਅੱਗੇ, ਆਤਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ। ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਏ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਨਿਹਕੇਵਲ ਹੋਏ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਬੀ 'ਪਹਿਲੋਂ

ਕਮਾਈ ਭਗਤੀ' ਦੇ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਤੇ ਸਮਝੋਂ ਪਰੇ ਪ੍ਰੇਮਭਾਵ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ,ਜੋ ਇਸ ਆਤਮਤੱਤ ਨੂੰ,ਜਿਸਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾਹੈ,ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾ ਆਤਮਾ ਦਾ ਨਿਹਕੇਵਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ,ਨਿਹਕੇਵਲ ਹੋਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀਦਾ ਹੈ।ਇਥੇ ਨਦਰ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।ਜੀਵਾਤਮਾ ਜਦ ਆਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾਂ 'ਅਨੰਤ' ਵਿਚੋਂ ਤੇ 'ਅਨੰਤ' ਵਲੋਂ ਸੁਛੰਦ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵਤੱਤ ਨੂੰ ਪਰਮ-ਤੱਤ (ਪਰਮਾਤਮ ਤੁੱਤੁ)ਨਾਲ ਮੇਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ*। ਜੀਵ ਤੱਤੂ ਦਾ ਨਿਰੋਲ ਹੋਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਤੱਤੂ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਇਹ ਜੀਵ ਤੱਤੂ ਦਾਕਰਤੱਵ ਨਹੀਂ ਇਹ ਬ੍ਰਹਮਤੱਤੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,ਇਸੀ ਨੂੰਨਦਰ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।ਇਹ ਅਸਾਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਤੁਸਾਂਦੀ ਸਮਝ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਭਾਵ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇ ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਆਵੇ ਤਾਂ। ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ, ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਰਤਾਉ, ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ 'ਨਾਮ'। ਨਾਮ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਝੰਡਾ ਸਮਝ ਚੁਕਾ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਨਾਲ ਆਪਾ ਆਪੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਸਾਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਆਵਰਣ ਤੋਂ ਛੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਸ ਅੰਦੇਸ਼ੇ ਦੇ ਪਟ ਟੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਆਪੇ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਵਲ ਝੁਕਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਘ ਤੇ ਉਲਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਉਲਾਰ ਪਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਪੈਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ, ਜਾਂ ਕਹੋ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ, ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਮ ਪਦ ਹੈ, ਇਹੀ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਇਹੀ ਵਸਲ ਹੈ। ਜੇ ਜੀਵ ਲਗਾਤਾਰ

---

*ਬਾਬਾ ਸੁਗਤਾ ਜੀਉ ਜੁਗਹਿ ਜੁਗ ਜੋਗੀ ਪਰਮਤੰਤ-ਮਹਿ ਜੋਗੰ॥

(ਆਸਾ ਮ: ੧

ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੇ ਤੇ ਸਮਝ ਵਿਚ ਗ੍ਯਾਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅਸਲੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਮਨ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ —ਜਾਣਨਾ ਮਾਤ੍ਰ। ਉਹ ਗ੍ਯਾਨ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਜੀਵ ਛੁੱਟਦਾ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ, ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਜੋ ਕੁਛ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਅਸਲ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਸਫਲ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਅਨੁਭਵ ਹੈ, ਸੋ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ, ਯਥਾਰਥ ਹੈ*। ਸੋ ਪ੍ਰੇਮ ਮੁੱਖ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਹੋਰ ਚੰਚਲਤਾਈਆਂ ਹਨ ਮਨ ਬੁੱਧਿ ਦੀਆਂ।

ਇੰਦ੍ਰ ਸੈਣ—ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣ ਨਾਲ ਸੋਝੀ ਹੋ ਆਈ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਦੱਸੀ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿੱਦ੍ਯਾ ਕੁਛ ਝੰਡੇ ਤੋਂ ਤੇ ਕੁਛ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪ ਤੋਂ ਸਮਝੀ ਹੈ, ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ; ਚਿਤ ਵਿਚੋਂ ਸੰਸੇ ਉਠ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਧਿਆਨ ਆਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਧ ਸੁਖ ਰੂਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਾ ਸਾਰੇ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਨਿਹਕੇਵਲ ਹੋ ਸਾਈਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਛੌੜ ਕੱਟੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਰਸਤੇ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਏ, ਅੰਤਹਕਰਣ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਣ, ਮਾੜੇ ਸੰਸਕਾਰ ਦ੍ਵੈਤਤਾਈ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਨਾ ਰਹਿਣ, ਸਰੀਰ, ਮਨ, ਬੁੱਧਿ ਸਾਰੇ 'ਮੈਂ' ਨਾ ਭਾਸਣ, ਪਰ 'ਮੇਰੇ' ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ 'ਮੇਰਿ' ਸਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਟੁੱਟ ਜਾਏ ਤੇ 'ਮੈਂ' ਰਹਿ ਜਾਏ। 'ਮੈਂ' ਜਦ ਜਗਤ ਵੱਲ, ਪਸਾਰੇ ਵੱਲ, ਗ੍ਰਹਣ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਵੇਗੀ ਹਉਮੈਂ, ਜੋ ਫਿਰ ਓਪਰੀ ਸ਼ੈ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਉਹ 'ਮੈਂ' ਰੁਖ਼ ਕਰੇਗੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦੇ ਵੱਲ, ਉਧਰ ਰਾਗ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਇਧਰੋਂ ਵਿਰਾਗ,

---

*ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਾਕ-ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਕੁਲੀਨ ਚਤੁਰ ਮੁਖਿ ਙਿਆਨੀ ਧਨਵੰਤ ॥ ਮਿਰਤਕ ਕਹੀਅਹਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀ ਭਗਵੰਤ ॥
[ਗਉ: ਬਾ: ਅ:ਮ: ੫

ਅਰਥਾਤ ਸੁਤੇ ਵਿਰਾਗ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਅਨੰਤ ਅਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਏਗਾ। ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੋਵੇਗੀ ਭਗਤੀ ਦੀ, ਉਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਸਫਲ ਗਿਆਨ ਦੀ। ਹੋਰ ਗਿਆਨ, ਕਥਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਵਾਚਕ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਮਨ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜਦ ਤਕ ਦੇਹੀ ਹੈ,ਜਦ ਤਕ ਦੇਹ ਵਿਚ ਅੰਤਹਕਰਣ ਹਨ: ਜਦ ਤਕ ਇਹ ਟੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ, ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਤਕ ਅੰਤਹਕਰਣ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਸਿਮਰਣ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹਹੈਕਿ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚਰਹੇ।ਸਿਮਰਣ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ,ਪ੍ਰੇਮ ਸਿਮਰਣ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਗਤ ਦੇ ਵਿੱਚੇ ਵਸਦਾ ਜੀਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਉੱਚਾ, ਸੁੱਚਾ,ਸੁਖੀ ਤੇ ਰਸ ਵਿਚ,ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ।ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ,ਪਰਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ,ਸੁਖ ਇਸ ਤੋਂ ਦਾਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰਇਹ ਹਉਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।ਇਹ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਲਖਿਆ ਹੈ ਆਪ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ, ਕੀਤੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ, ਝੰਡੇ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਆਪ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਤੇ ਆਪ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ, ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਅਸਾਂ ਪਰ ਪਾਕੇ ਸਾਡੇ ਛੌੜ ਕੱਟੇ ਹਨ। ਭੁੱਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕਰ ਦਿਓ। ਖਿਮਾਂ ਕਰਨੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੱਲ ਸਮਝੀ ਹੈ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਕਰਕੇ ਦੁਹਰਾਈ ਹੈ!

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਸਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੁਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਰ ਸਾਈਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ, ਜੀਵੇ ਹੋਏ ਹੋ। ਦੇਖੋ! ਇਲਾਹੀ ਰੌ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਜਾਗੇ ਹੋਏ ਆਪੇ ਵਿਚ, ਪਰ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਪਰਮ ਪਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਜੋ ਸਤਜ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਜੜ੍ਹਤਾ ਤੁੱਲ ਹੈ।

ਦੋਏ ਹੁਣ ਇਲਾਹੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੂੰ ਯਾਦ, ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਝੰਡਾ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਆਵੇਂ ਤਾਂ ਉਹ ਭੋਜਨ ਪਾਉਣ ਤੇ ਮੈਂ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ ਰਸ ਪੀਣ ਵਿਚ ਲਗ ਪਿਆ

ਤੇ ਦਾਤੇ ਜੀ ਦੇ ਅਹਾਰ ਪਾਉਣ ਵਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤਦ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਹੁਣ ਕੁਛ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੋ। ਤਦੋਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਕੁਛ ਮੂੰਹ ਪਾਇਆ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਬੁਧ ਹੋਏ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੀ ਖਾਧਾ। ਝੰਡਾ ਤਾਂ ਖਾਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਿਕਿਆ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁਧ ਨਾ ਰਹੀ, ਜੁੜ ਗਿਆ ਐਸਾ ਕਿ ਦੇਹ ਤੋਂ ਮਾਨੋ ਬੇਖਬਰ ਹੈ। ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਬੀ ਟਿਕ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਹ ਤੋਂ ਬੇਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਂਵ ਦੋਇ ਆਤਮ ਰਸ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਗਏ।

ਦੋਨੋ ਬੈਠੇ ਹੋਇ ਅਡੋਲਾ।
ਸੁਖ ਆਤਮ ਕੋ ਪਾਇ ਅਮੋਲਾ। [ਨਾ: ਪ੍ਰ:

ਤ੍ਰੈ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਤ ਗਈ। ਜਦ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਖੁਲ੍ਹਾਈ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ।

੫.

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਧੁੰਮ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਕੋਈ ਤਪਾ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜੇ ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਦੇ ਭਣੇਵੇਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਨੇ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਜੀਅਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਵਡੇ ਸਾਧੂ ਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਸ਼ੀ ਸਤਿਗੁਰ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ; ਤਦੋਂ ਲੱਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਲਾਗ ਲਾਗ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਆਉਣ। ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਬੀ ਲਗੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਆ ਆ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਤਰੇ। ਸੰਗਤ ਬਣ ਗਈ। ਝੰਡੇ ਦੇ ਘਰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਟੁਰੇ ਰਹਿਣ, ਲੰਗਰ ਲਗਾ ਰਹੇ ਤੇ ਜਗਤ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ।

ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਰਾਜਾ ਸੁਧਰਸੈਣ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ। ਨਵਾਂ ਸ਼ਾਕਤਕ ਜੋਗੀ, ਜੋ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ, ਟੂਣੇ ਟਾਮਣ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸਤਿਕਾਰ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਰਾਜਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਛ ਵਿਚਲਾਉਣ ਲਗਾ। ਰਾਜੇ ਬੀ ਸੁਣ ਕੇ ਅਚਰਜ

ਮੰਨਿਆਂ, ਚਿਤ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰੰਗ ਲੰਘੇ, ਪਰ ਸੀ ਵਿਚਾਰਵਾਨ, ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਕਿ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਮੇਰਾ ਭਣੇਵਾਂ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੋਝੀ ਹੈ ਤੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰਾ ਤੋਂ ਹੀ ਅਗਮ ਨਿਗਮ ਦੇ ਪਤੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ,ਉਸ ਕੁਛ ਸ਼ਕਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖੀ ਹੋਉ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਉਸਨੇ ਆਦਮੀ ਘੱਲਿਆ ਕਿ ਝੰਡੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾਓ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ ਆਓ।

ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਆਕੇ ਜਦ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸੰਦੇਸਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਉਥੇ ਹੀ ਸੀ, ਆਖਣ ਲੱਗਾ :—ਤੂੰ ਜਾਹ, ਮੈਂ ਆਪ ਰਾਜਾ ਜੀ ਪਾਸ ਆਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਵਲ ਤੱਕ ਕੇ ਕਿਹਾ: ਪੁਰਖਾ ਕਾਸਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ ? ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਲ ਵੇਖ, ਜੋ ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਭਲਾ ਕਰੇਗਾ, ਭੈ ਕਿਸਦਾ ਤੇ ਜਾਣਾ ਕਿਸ ਕੋਲ ?

ਤਦ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਲਕ ਜੀਉ! ਰਾਜਾ ਮੇਰਾ ਮਾਮਾਂ ਹੈ ਸੱਕਾ ਤੇ ਉਹ ਨੇਕ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਪਾਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਜਾ ਦਾ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਸਤਿਸੰਗ ਬੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਮਿਹਰ ਚਾਹੀਏ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਚਿੱਤ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਂਵਾਂ, ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂ, ਸੱਚ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਾਲ ਉਹ ਜਾਗੇ ਤੇ ਆਪ ਟੁਰਕੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਵੇ! ਜਿਵੇਂ ਅਸਾਂ ਤੇ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਹੈ, ਆਪ ਦੀ ਮਿਹਰ ਉਸ ਪਰ ਬੀ ਹੋਵੇ: ਸਾਡਾ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਸੁਖੀ ਵੱਸੇ।

ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ–ਜਾਓ ਸਾਈਂ ਭਲਾ ਕਰੇ।

ਤਦ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਉੱਠਕੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਤੇ ਝੰਡੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹਡਬੀਤੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ, ਜਿਵੇਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਸੀ ਸਾਰਾ ਸੁਣਾਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਮਿਹਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ, ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਤ ਦੀ ਛੁਹ ਮਿਲੀ ਸੀ ਸੋ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਦੱਸੀ।

ਰਾਜਾ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੁਣਦਾ ਗਿਆ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਪ੍ਰੇਮ

ਵਿਚ ਭਿਜਦਾ ਗਿਆ, ਸਰੀਰ ਪਰ ਪੁਲਕਾਵਲੀ ਆ ਗਈ ਤੇ ਨੈਣ ਭਰ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ-ਮੈਨੂੰ ਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਓ ਉਸ ਜਯੋਤਿ ਨਿਰੰਜਨੀ ਦੇ ਜੋ ਮੈਂ ਬੀ ਨਿਸਤਾਰਾ ਪਾਵਾਂ। ਜਿਸਦੀ ਇਤਨੀ ਮਹਿਮਾਂ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਚਰਚਾ ਘਰ ਘਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਖਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਿਆਰ ਜਾਗਦਾ ਹੈ, ਬੇਟਾ ਜੀਓ ! ਮੈਨੂੰ ਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਓ।

ਇੰਦਰ ਸੈਣ—ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਫਿਰ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਹੀ ਲੈ ਚੱਲੋ, ਆਪ ਟੁਰਕੇ ਚੱਲੋ, ਭੇਟਾ ਨਾਲ ਲੈ ਚੱਲੋ, ਨਿੰਮ੍ਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਰਨ ਗਹੋ, ਤਦ ਜੀਵਨ ਰਸ ਲਹੋ।

ਭਣੇਵੇਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਨਕੇ ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਰਾਜਾ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜ ਮਦ ਤਿਆਗ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਝੰਡੇ ਦੇ ਘਰ ਟੁਰ ਕੇ ਆਇਆ :—

ਪਗ ਨੰਗੇ ਮਨ ਦੀਨ ਹ੍ਵੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗ ਤਿਹ ਆਨ।
ਕਰ ਬੰਦੇ ਬੰਦਨ ਕਰੀ, ਧਰ ਪਰ ਦੰਡ ਸਮਾਨ।
ਕਰ ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਚਰਨ ਅਨੁਰਾਗਾ। ਪਰਯੋ ਰਹਯੋ,
ਉਠਤ ਨ ਬਡਭਾਗਾ। [ਨਾ:ਪ੍ਰ:

ਰਾਜੇ ਦੀ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਪਿੱਠ ਤੇ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਖ ਤੇ ਠੰਢ ਆਈ। ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਨੇ ਰੱਬੀ ਚਾਉ ਭਰ ਦਿੱਤਾ, ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਦਾ ਹੈ, ਨੈਣ ਭਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਰੱਜਦਾ ਨਹੀਂ। ਅੰਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ, ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਤੇ ਭਾਉ ਕਰਕੇ ਸੇਵ ਕਮਾਈ। ਸੰਗਤ ਬੀ ਉੱਥੇ ਆਵੇ, ਝੰਡਾ ਬੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹੇ ਤੇ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਬੀ ਰਹੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕੀਰਤਨ ਹੋਵੇ, ਸੰਝਾਂ ਸਮੇਂ ਫੇਰ ਕੀਰਤਨ ਹੋਵੇ, ਦਿਨ ਭਰ ਸਤਿਸੰਗ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਰਵਾਹ

ਚੱਲੇ। ਕੋਈ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਮਾਲਿਕ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਰਾਜਾ ਦੇ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਪਾਸ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਪਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਆਪਣਾ ਨੂਰ ਲਾਕੇ ਤਾਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਬਿਹਬਲ ਹੋਗਿਆ, ਰੋਰੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਹੇ ਮਾਲਿਕ ਜੀਓ!

'ਗਜ ਬਾਜੀ*, ਸਭ ਰਾਜ ਸਮਾਜਾ।
'ਨਿਜ ਕਰ, ਝੰਡੇ ਕੋ ਦਿਹੁ ਆਜਾ।
'ਮੋ ਕੋ ਲੇਹੁ ਆਪਣੇ ਸਾਥਾ।
'ਰਹਿ ਨ ਸਕੌਂ, ਤੁਮ ਬਿਨ ਜਗ ਨਾਥਾ!
'ਮੀਨ ਨੀਰ ਗਤਿ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੁ ਸੰਗਾ†।'
ਅਸ ਕਹਿਤਜੋ ਉਰ ਪ੍ਰੇਮ ਉਮੰਗਾ।
ਪੁਲਕਾਵਲਿ ਤਨ ਗਦਗਦ ਬਾਨੀ‡।
ਤਿਹ ਛਿਨ ਨ੍ਰਿਪ ਕੀ ਗਤਿ ਬਿਕੁਲਾਨੀ§।
ਦੇਖ ਪ੍ਰੀਤਿ ਅਸ ਉਰ ਕੀ ਸਾਚੀ।
ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਜੀ ਗਿਰਾ ਉਬਾਚੀ[ ]:—
'ਧਰਹੁ ਧਜਾਨ ਨਿਤ ਉਰ ਅਵਨੀਪਾ!
'ਮੈਂ ਹੌਂ ਤੁਮਰੇ ਸਦਾ ਸਮੀਪਾ।
'ਸੁਚ ਸੋਂ ਪੰਚਾਂਮ੍ਰਿਤ** ਕਰਿਵਾਵਹੁ।
'ਟਕਾ ਰਾਖਿ ਅਰਦਾਸ ਅਲਾਵਹੁ।
'ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੌਂ ਆਨ ਤਬ ਕਰੌਂ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰ।'
ਅਸ ਕਹਿ ਬਹੁ ਧੀਰਜ ਦਯੋ ਭੂਪਤ ਕੋ ਜਗਮੂਰ††।

---

*ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ। †ਜਿਵੇਂ ਮੱਛੀ ਪਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ, (ਇਹ) ਹਾਲਤ (ਹੈ) ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨਾਲ। ‡ਸਰੀਰ ਦੇ ਲੂੰ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੰਠ ਰੁਕ ਗਿਆ।
§ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਈ [ ]ਬਚਨ ਕਹੇ। **ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ।
†† ਜਗਤ ਦੇ ਮੂਲ ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ।

ਫਿਰ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਤਾਰਾਂ ਰਾਜੇ ਤੇਰੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਸਭ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਜਾਣਗੇ, ਤੇਰਾ ਰਾਜ ਵਧੇਗਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਧਰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ!

ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀ,ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਗੁਵਾਨੀ ਕਰੇ ਤੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹਜਾਰੀ ਰਹੇ। ਪਰ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ 'ਆਪ ਇਹ ਪਦਵੀ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੋ,ਇਹ ਭਾਰਾ ਕੰਮ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਵਰ ਦਾਨ ਦਿਓ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾਮ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਹਾਂ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ ਤੇ ਝੰਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਨਿਭ ਆਵੇ।' ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਮੰਜੀ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਬੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੂੰ ਵਧੇਗਾ: ਫਲੇਂ ਫੁਲੇਂਗਾ, ਪਰ ਝੰਡੇ ਦਾ ਸਦਾ ਸਨਮਾਨ ਰੱਖਣਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਪਦ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ।ਰਾਜੇ ਤੇ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ।ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਤੇ ਤਾਰਨ ਹਾਰ ਦਾਤੇ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਲਈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਟੁਰ ਪਏ।

—o—

ਸੂਚਨਾ–ਝੰਡੇ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਬਿਸੀਅਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਉੱਥੇ ਮਿਲੀ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਨਗਰ ਦਾ ਨਾਮ ਛੁਟਘਾਟਕਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਜੋ ਜੈਸਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ, ਚਿਟਾ ਗਾਉਂ ਯਾ ਚਿਟਾ ਗਾਂਗ ਦਾ ਵਿਗੜਿਆ ਨਾਮ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਸੂਰਨ ਪੁਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈਉਹ ਸੋਨ ਦੀਪ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੀਪ ਬ੍ਰਹਮ ਪੁੱਤ੍ਰਾ ਦੇ ਇਕ ਮੁਹਾਣੇ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਰੁੱਖ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਚਿਟਾ ਗਾਉਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ ਕੀਤਿਆਂ ਇਹ ਟਿਕਾਣਾ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਲੱਭੇਗਾ। ਕਈ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ, ਜੋ ਬਿਸੀਅਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਰਾਮ

ਪੁਰ ਬੁਸ਼ਾਇਰ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਯਾ ਈਰਾਨ ਦਾ ਬੁਸ਼ਹਿਰ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਮਨੀ ਪੁਰ ਦੀ ਤਦੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਸੀਮ ਫਲ ਨੂੰ ਇਹ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਬੀ ਆਸਾਮ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸੰਤ ਸੰਗਤਸਿੰਘ ਜੀ ਕਮਾਲੀਏ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ਇਕ ਸੌ ਕੁ ਬਰਸ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਇਬਾਰਤ ਲਿਖੀ ਹੈ;—

"ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਬਾਬਾ ਕਾ ਬੋਲਣਾ ਸੇਤ ਬੰਦ ਰਾਮੇਸ੍ਵਰ ਬਸ਼ਹਿਰ ਦੇਸ ਨਗਰ ਛਾਟੇ ਘੰਟਕਾ ਰਾਜੇ ਸ਼ਿਵਨਾਭ ਪਾਸਹੁ ਪੈੜਾ ਮੋਖਾ ਲੈ ਆਇਆ, ਤਬ ਬਾਬਾ ਪਉਣ ਅਹਾਰੀ ਥਾ ਝੰਡਾ ਬਾਢੀ ਸਾਥ ਥਾ। ਝੰਡੇ ਬਾਢੀ ਕਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਤਿਸਕੀ ਮੰਜੀ ਬਿਸਹਰ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਹੈ, ਉਥੇ ਝੰਡੇ ਬਾਢੀ ਕਉ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ। ਚਉਦਹ ਸਇ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸਕੀ ਪੈਰੀ ਪੜਤਾ ਹੈ, ਪੰਜ ਮਣ ਲੂਣ ਤਿਸਕੇ ਲੰਗਰ ਲਗਤਾ ਹੈ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਬਸ਼ਹਿਰ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਨਗਰ ਛਾਟੇ ਘੰਟਕਾ ਦੱਖਣ ਦੇ ਅਖੀਰ ਸੇਤਬੰਦ ਰਾਮੇਸ੍ਵਰ ਦੇ ਕਿਤੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਲਿੱਖਤ ਤੋਂ ਖੋਜਕ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਟੋਹ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਦੇ ਲੱਭਣ ਦੀ ਮਿਲ ਗਈ, ਪਰ ਇਹ ਥਹੁ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੇ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਐਵੇਂ—

ਇਹ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ੧੮੯੨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬੁੰਦੇਲ ਖੰਡ ਦੇ ਕਾਲਪੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚੋਂ ਬਸ਼ਹਿਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਥਹੁ ਪਤਾ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕੇ।

੨. ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਝੰਡੇ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਬੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਬੀ ਬਾਢੀ ਝੰਡਾ ਤੇ ਬਿਸਿਆਰ ਦੇਸ ਲਿਖਿਆ

ਹੈ । ਸਾਖੀ ਉਹੋ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਗਿਆਨੀ ਲੋਕ 'ਸੁਖੀ ਬਸੈ ਮਸਕੀਨੀਆਂ' ਦੇ ਅਰਥ ਵੇਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਝੰਡੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮੱਲ ਨਾਲ ਘੋਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ। ਮੱਲ ਨੇ ਡਿੱਠਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਅਨਾੜੀ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਇਕ ਉਖੇੜ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਏਗਾ, ਤਾਂ ਉਸਤੋਂ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ । ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੰਤ-ਸੇਵਾ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਹਾਰ ਗਿਆ ਤਦ ਬੀ ਕੁਛ ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਮਿਲੇਗੀ ਹੀ । ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋ ਆਇਆ ਤੇ ਜਾਣਕੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਜੋ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦਾ ਇਨਾਮ ਮਿਲ ਜਾਵੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਝੰਡੇ ਤੇ ਮੱਲ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ।

ਪਰੰਤੂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਕਰਤਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿੱਛੇ ਝੰਡੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਲਿਖ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਸੰਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਯਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵੇਲੇ ਵਰਤੀ ਹੋਵੇ ।

—ਇਤਿ—

ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਗੁਰ ਬਾਲਮ ਸਾਖੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧ ਤੇ ੧੦

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੌਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੋਥੀਆਂ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਪਰਮ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਸੌਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਬੜੇ ਸੌਖ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉੱਦਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗਜਾਤ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਜਿਲਦ ਕੀਮਤ ਹੈ ੨ ਰੁਪਏ ੫੦ ਪੈਸੇ ਤੇ ਕਪੜੇ ਦੀ ਜਿਲਦ ਸਣੇ ਸਵਾ ੩ ਰੁਪਏ, ਡਾਕ ਖਰਚ ਵੱਖਰਾ।

ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹੋਰ ਲਾਭਦਾਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਸੁੰਦਰੀ— ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸਿਖਾਂ ਪਰ ਛਾਏ ਕਹਿਰਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੇ ਝੱਖੜਾਂ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਕ਼ੁਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਧਰਮ ਪਾਲਣ, ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਬਨਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਵੀਰਾਂ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਰੋਂਗਟੇ ਖੜੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਮਾਚਾਰ ਹਨ। ਕੀਮਤ ਬਿਨਾਂ ਜਿਲਦ ੧ ਰੁਪੱਯਾ ਤੇ ਜਿਲਦ ਕਪੜਾ ਡੇਢ ਰੁਪੱਯਾ।

ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ— ਬਿਨਾ ਜਿਲਦ ਡੇਢ ਰੁਪੱਯਾ ਤੇ ਜਿਲਦ ਕਪੜਾ ਸਣੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕਾਪੀ ਸਵਾ ਦੋ ਰੁਪਏ।

ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ— ਸੁੰਦਰੀ, ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬੀ ਵਧੀਕ ਰੋਚਕ ਤੇ ਸਿਖਯਾਦਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਜਿਲਦ ਢਾਈ ਰੁਪਏ ਤੇ ਜਿਲਦ ਕਪੜਾ ਸਵਾ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ। (ਡਾਕ ਖਰਚ ਸਭ ਦਾ ਵੱਖਰਾ)।

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ:—

ਮੈਨੇਜਰ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਹਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਗ ਪਗ ੧੭ ਬਰਸ ਦੀ ਘਾਲ ਨਾਲ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਸਫੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਸੰਥਯਾ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ੧੪੩੦ ਪੰਨੇ ਵਾਲੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਆਦਿ ਬੀੜ ਦੇ ੬੦੭ ਸਫੇ ਤੱਕ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ, ਅਰਥ, ਵਯਾਖਯਾ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੂਢ ਭਾਵ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟਾਏ ਹਨ। ਹਰ ਪੋਥੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ੧੫) ਹੈ ਤੇ ਡਾਕ ਖਰਚ ਇਕ ਪੋਥੀ ਪਰ ੨)੨੫ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੭ ਪੋਥੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਸੈੱਟ ੧੦੦) ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਡਾਕ ਰੇਲ ਆਦਿ ਦਾ ਖਰਚ ਵੱਖਰਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਚਿਤ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਸਾਲ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਵੇਰ ਦਾ ਛਪਿਆ ੧੪ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਸ ਬਰਸ ਦੀ ਘਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ, ਮੰਗਲਾਂ ਦੀ ਭਾਵ ਅਰਥਨੀ ਟੀਕਾ, ਔਖੇ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ, ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜਦੀਆਂ ਵਾਕਫੀ ਭਰਪੂਰ ਟੂਕਾਂ ਦੇਕੇ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਮੁਤਾਲਿਆ ਤੇ ਕਥਾ ਲਈ ਬੜੀ ਸੁਖੈਨਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ੧੪ ਜਿਲਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਸੈੱਟ ਦੀ ਕੀਮਤ ੨੫੦) ਹੈ ਤੇ ਪੈਕਿੰਗ ਡਾਕ ਰੇਲ ਆਦਿ ਦਾ ਖਰਚ ੭) ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪਤੇ ਤੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ:-

ਮੈਨੇਜਰ—ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਨਾਮ ਪੁਸਤਕ	ਬਿਨਾ ਜਿਲਦ	ਜਿਲਦ ਕੱਪੜਾ
੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ (ਦੋ ਭਾਗ)	–	੧੯)
੨. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ (ਦੋ ਭਾਗ)	–	੨੦)
੩. ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ਟ ਗੁਰੂ ਚਮਤਕਾਰ (ਭਾਗ ੧ ਤੇ ੨)	–	੯)੫੦
੪. ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ-(ਸੁਭਾਗ ਜੀ)	–	੫)
੫ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਂ ਕਾਵਯ	–	੮)
੬ ਮੇਰੇ ਸਾਂਈਆਂ ਜੀਓ	–	੩)
੭. ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੭ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ		੧੦੫)
੮. ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਟੀਕ ਭਾਵ ਅਰਥਨੀ ਟੀਕਾ	–	੧੦)
੯. ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਟੀਕ	–	੮)
੧੦. ਕਬਿਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਟੀਕ ਭਾਗ ੨	–	੨)੫੦
੧੧. ਸੁੰਦਰੀ	੧)	੧)੫੦
੧੨. ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ	੧)੫੦	੨)੨੫
੧੩. ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ	੨)੫੦	੩)੨੫
੧੪. ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ	–	੧)੭੫
੧੫. ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ	–	੨)੫੦
੧੬. ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ	–	੨)੭੫
੧੭. ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ	–	੧)੫੦
੧੮. ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ	–	੩)
੧੯. ਪ੍ਰੀਤ ਵੀਣਾ	)੫੦	੧)
੨੦. ਕੰਤ ਮਹੇਲੀ ਦਾ ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ	)੩੦	)੮੦
੨੧. ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਨੀਤੀ ਸ਼ੱਤਕ	)੭੫	੧)੨੫

ਇਹ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇਸ ਪਤੇ ਤੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ :–

ਮੈਨੇਜਰ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਹਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਪੁਰਾਣਾ ਪੰਥ ਸੇਵਕ ਅਖ਼ਬਾਰ

ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ

'ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਅਖ਼ਬਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਥ ਦਾ ਸੇਵਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹੈ, ੧੮੯੯ ਈ: ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਹੈ।ਅੱਜ ਇਸਨੂੰ ਜਾਰੀਹੋਇਆਂ ੭੨ ਸਾਲ ਪੂਰੇਹੋ ਰਹਹਨ ਤਦਹੀ ਤੋਂ ਇਹ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਦੇਸ਼, ਕੌਮ ਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਣਥੱਕ ਘਾਲ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਬਹੁਗੁਣੀ ਪਿਆਰਾ ਅਖਬਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਲੇਖ ਆਤਮਾ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਖ਼ੁਰਾਕ, ਧਾਰਮਕ ਗਿਆਨ, ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਸਿੱਖੀ ਰਸਤੇ ਪਰ ਟੋਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਸਿਖੀ,ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ,ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਯਾਖਯਾ, ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਸ਼ਨ, ਧਾਰਮਕ ਜੀਉੜਿਆਂ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰ, ਆਤਮ ਕਥਾ, ਨੀਤੀ ਵਾਰਤਾ, ਸਿਖਯਾ-ਦਾਇਕ ਵਾਰਤਾਵਾਂ, ਦੇਸ਼ ਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਉਸਾਰੂ ਸਮਾਚਾਰ ਆਦਿ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਹਰ ਹਫਤੇ ਤਾਜ਼ੇ ਕਰਨੇ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਰਤੱਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਚਾ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਫੌਜਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਹੈ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਬਿਦੇਸ਼ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਚਾ ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਬੁੱਢੇ ਵੀਰਾਂ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਜੋਗ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਇਸ ਦੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਤਾਂ ਅੱਜੇ ਹੀ, ਪਹਿਲੀ ਫੁਰਸਤ ਵਿਚ ੧੨) ਚੰਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਮਨੀਆਰਡਰ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜਕੇ ਇਸਦੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਬਣੋ। ਕੋਈ ਘਰ ਇਸਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਵਿਰਵਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਲਈ ੧੫੦)ਇਕੱਠੇ ਭੇਜਣੇ ਚਾਹੀਏ। ਆਪਣੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਇਸ ਵਿਚ ਛਪਵਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਤੇ ਮਾਯਕ ਲਾਭ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚੰਦਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ੨੦) ਵਾਰਸਕ ਤੇ ੨੦੦) ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰੀ ਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਤੇ ਮਨੀਆਰਡਰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ:—

ਮੈਨੇਜਰ—ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਹਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ